Újpesti

Helytörténeti Értesítő

2012. december
XIX. évfolyam 4. szám

Ez az az épület, ahová előbb-utóbb minden újpesti betér. E ház ismeri a városrész összes lakóját. A szerencsésebbek nem sok időt fecsérelnek rá; néha beugranak egy vérvételre, fogtömésre vagy lúdtalpbetét-rendelésre. A többség azonban visszajáró. Akad, aki elücsörög a folyosón, más kávét rendel a büfében és van, aki beszélgetni jár ide. Így megy ez már hatvankét éve.

Eleinte Pobeda-taxik sorakoztak a bejárat előtt, később jöttek a „kockás" Moszkvicsok. Ám sem a betegek, sem a taxisok nem sejtették a hétemeletes SZTK titkát. Évtizedeken keresztül rejtve maradt az újpestiek előtt, hogy az 1950-es évek elejétől az épület falai között egy képzőművészeti alkotócsoport működött. Mesterüket, a Magyar (Királyi) Képzőművészeti Főiskola nyugalmazott tanárát, a rendelő igazgató főorvosa hívta meg. Míg odakint akkoriban szigorú rend és fegyelem uralkodott, bent közérzetjavító „művészetterápiára" jártak a tudomány emberei. A rendelő vezetője akvarellel és olajjal dolgozott, nagy élvezettel festett; mások tussal, ceruzával készítettek grafikákat. Neves szakorvosok töltötték szabadidejüket az SZTK rajzszakkörében. Érdekes, hogy a Ratkó-korszakban milyen sok újpesti szülész-nőgyógyász festett művészi képeket. Termékeny korszakban lettek aranykezű mesterek. ☐ *Barta Flóra*

Cserkész országos tábor és „világjamboree” újpesti részvétellel

„Nyolcezer cserkész táborozása Ujpest határában. Azon a részen, ahol a Szilas-patak a Dunába ömlik, vertek sátrat az ország cserkészei. Dombon levő rész, amelyet gróf Károlyi engedett át az országos táborozás céljaira, nagyszerűen megfelel a célnak. […] A Szilas-patakon túl a domb tetején áll az első őrsátor – egész terület bekerítve és csak beléptidíj lefizetése ellenében engedik be a közönséget. Nagyszerű látványt nyújt, amint az egyenruhás cserkészek dolgoznak, kocsit húznak, sütnek, főznek, gyakorlatoznak és játszanak. Minden városnak külön táborhelye van. A sátrak aztán különböző nagyságúak, nyolc-tíz cserkészifju alszik és lakik bennük. A földön szalmazsák és pokróc, hátizsák és mindennemű elsőrendűen fontos szükségleti cikk áll sorjában rendben elhelyezve a fekvőhelyek mellett. De nem csupán ifjak táboroznak, hanem idős, bajuszos emberek is, tanárok, vezetők és parancsnokok. […] A tábor élelmezéséhez szükséges árukat nem Ujpesten szerzik be, hanem a budapesti városi üzemek szállítanak mindent. Pedig milyen nagy reménységgel várták az ujpesti kereskedők a Népszigeten való táborozást – azt elmosta a víz.” (Ujpesti Napló, 1926. július 17.)

„Bezárult a megyeri cserkésztábor. Vasárnap délelőtt ment végbe a megyeri cserkésztábor záróünnepélye, mely 9 órakor kezdődött. Délelőtt 10 órakor 7000 cserkész vonult föl a tábor főterére, ahol elbúcsúztatták a résztvevő csapatokat. Krajanoff bolgár és Viletti olasz főcserkészek díszjelvényeket adtak át a magyar cserkészvezetőknek, amit ezek hasonlóval viszonoztak. A búcsúbeszédek után kihirdették a versenyek eredményeit és 3000 díjat osztottak ki. Délután a cserkészek különböző mutatványokkal szórakoztatták a nagyszámban megjelent közönséget. Este a táborozó cserkészek részvételével búcsú-tábortűz volt a tábor arénájában.” (Ujpesti Kurir, 1926. július 29.)

„Jamboree est. Az ujpesti cserkész helyibizottság az összes ujpesti cserkészcsapat rendezésében és részvételével május hó 22-én este fél 8 órai kezdettel az ujpesti Uránia mozgóban jamboree estet tart a csapatok jamboree alapja javára, illetve az ujpesti szegény sorsú cserkészfiúk jamboree költségeinek fedezésére.” (Ujpesti Napló, 1933. május 13.)

„Holnap, vasárnap délelőtt 10 órakor, mint minden évben a május utolsó vasárnapját a Hősök emlékének szentelik Ujpesten is. […] A megnyitó beszédet dr. Semsey Aladár tartja. Az ünnepi beszédet Kincses István reálgimnáziumi tanár mondja a városháza előtt. Ezenkívül közreműködik két helyi dalárda, valamint a cserkész zenekarok.” (Ujpesti Napló, 1933. május 27.)

„A 921. számú dr. Venetianer Lajos öregcserkészcsapat július 1-én fél 9 órai kezdettel nyári táncmulatságot rendez a Gaál-féle nagyvendéglő helyiségeiben. Belépőjegy ára 1 P.” (Ujpesti Napló, 1933. július 1.)

„Mentők a jamboreen. A gödöllői világjamboreen Ujpest több intézménye részt vesz. Most értesültünk, hogy a mentők is részt vesznek három orvossal (dr. Feuertag Lehel, dr. Fekete László és dr. Klembala Ferenc), valamint egy autóval.” (Ujpesti Napló, 1933. július 15.)

„Ujpesti cserkészek a gödöllői jamboreen. […] A táborozáson részt vesznek a 33-as, 117-es, 169-es, 300-as, 824-es, 921-es és a 934-es cserkészcsapatok. Mintegy 150 cserkész képviseli Ujpestet. Ügyesek, fegyelmezettek, elevenek: a mi ujpesti fiaink. Büszkék lehetünk rájuk, ujpestiek ők! a legnemesebb sport értelmében. Tudásuk, kiképzésük javát adják. Dr. Semsey Aladár polgármester, mint a X. cserkészalkerület parancsnoka is kint van a táborban, kiveszi alaposan a részét a világjamboree munkáiból. A megnyitás napján – augusztus 2-án – rengeteg ujpesti kereste fel a gödöllői tábort, amelyet érdemes megnézni, felejthetetlen élmény lesz az mindenki számára.” (Ujpesti Napló, 1933, augusztus 5.)

(Összeállította: Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság tiszteletbeli elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KŐRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
KŐRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
BARTA FLÓRA *egyetemi hallgató*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár gimnázium-igazgató*
JAKOBETZ LÁSZLÓ *FIDE-sakkmester, szakedző, szakíró*
KADLECOVITS GÉZA *helytörténetkutató*
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi adjunktus (ELTE)*
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
SZERB ANTAL *író*
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-gyűjtemény-vezető*
VARGA KÁROLY *nyug. MÁV főmérnök-főtanácsos*
VARGA LEA *okl.építészmérnök, okl. műemlékvédemi szakmérnök*
VILLÁNYI GERGELY *történész*
ZÁGONI ZSOLT *tanár, újságíró*

Kiadja:
Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti Értesítő

2012. december
XIX. évfolyam 4. szám

Az újpesti SZTK épülete (részlet)

1 BARTA FLÓRA *Az SZTK művészei*

Múltidéző

2 *Cserkész országos tábor és „világjamboree” újpesti részvétellel*
Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE

Tanulmány

4 JAKOBETZ LÁSZLÓ *Sakkélet a régi Újpesten, 2. rész*

Közlemények

9 *Beszámoló az újpesti Világosság páholy működéséről, 8. rész.* Közreadja KADLECOVITS GÉZA
11 VILLÁNYI GERGELY *Sheffieldtől Újpestig, 4. rész: Az UTE a bajnoki élbolyban*
14 VARGA KÁROLY *Vasutas cserkészcsapatok a megyeri nemzeti nagytáborban*
16 ZÁGONI ZSOLT *Bajnok az Újpesttel, király az Internél*
17 KRIZSÁN SÁNDOR *Villamos a Károlyi és Baross utcában Az újpesti B, 93-as, 8-as*
20 VARGA LEA *Az Újpesti Szakorvosi Rendelőintézet egy „speciális” osztálya*
23 HIRMANN LÁSZLÓ *Szerb Antal*
23 SZERB ANTAL *Budapesti kalauz marslakók számára (részlet)*
24 DR. KRISKA GYÖRGY *Újra virágzik a Duna!*

Híres újpestiek

26 HIRMANN LÁSZLÓ *Neményi Imre*

Interjú

29 SZÖLLŐSY MARIANNE *Tanítónőnek született…*

32 **Helytörténeti hírek**

JAKOBETZ LÁSZLÓ

Sakkélet a régi Újpesten, 2. rész

A két világháború között

Az Újpesti Sakk-kör 1934. február 24-én díszközgyűlésen ünnepelte fennállásának 25. évfordulóját. A társasvacsorán megjelent dr. Semsey Aladár a város polgármestere is, „akinek hathatós támogatása lehetővé fogja tenni, hogy az Újpesti Sakk-kör május folyamán magas színvonalú nemzetközi jubileumi tornát rendezzen". Méltató szavakat mondott Abonyi István a Magyar Sakkszövetség ügyvezető elnöke, majd ünnepi beszédet tartott Kéméndy Ernő sportvezető. Ezután leleplezték Steiner Bernát portréját, melyet Turmayer Sándor (1879-1953) festőművész, a kör régi tagja alkotott.

A Phoebus Villamos Művek nem csak a labdarúgást támogatta, hanem többek között az 1934-es újpesti nemzetközi mesterversenyt is. Ez a torna Steiner Bernát szervezésében 1934. május 1. és 20. között szép magyar sikert hozott. A a verseny előkészítése már 1933-ban elkezdődött, de a nagy gazdasági világválság miatt nem sikerült támogatókat találni. Ezért elhúzódott a szervezés. Ezt támasztja alá az a levél is, amit a Steiner-család legkisebb gyermeke, Piroska (Kádár János egykori társa az illegalitásban) közölt családtörténeti kéziratában. Ebben apja, Steiner Bernát cirádás körmondatokban fogalmazva kér erkölcsi és anyagi segítséget a versenyhez Horthy Miklóstól.

Breyer Gyula és Abonyi István sakkmérkőzése1917 nyarán

„Főméltóságú vitéz nagybányai
HORTHY MIKLÓS Kormányzó Úrhoz!
Legalázatosabb kérvénye
Újpesti Sakk-körnek
képv. Steiner Bernát nyug. Székesfőv. Tanár, elnök
budapesti (Szív u. 18.) lakos által
nemzetközi sakkverseny tárgyában

Főméltóságú Kormányzó Úr!

Az Újpesti Sakk-kör fennállásának 25 éves évfordulója alkalmából 1934. évi május hó első napjától kezdődően nemzetközi sakkversenyt rendez, amelyre a hazai mesterek legjobbjain kívül Európa számottevő államainak reprezentáns sakkmesterei is részt vesznek.

Ezt a jubileumi ünnepséggel egybekötött sakkversenyt nemcsak az Újpesti Sakk-kör, hanem az egész város ünnepélynek és szeretett hazánk egyik kulturális megnyilatkozásának is szántuk, amely hivatva lesz a magyar nemzet kultúrájának és vendégszeretetének már eddig is elismert hírnevét a külföldön továbbterjeszteni, s egyszersmind e nemzetközi tréning lehetőség nyújtása által ismét helyre állítani a magyar olimpiai sakkcsapat régi átütő erejét, amellyel három ízben szerezte meg húsz nemzet előtt a világbajnokságot, s amely átütő erő csökkenése éppen a hazai nemzetközi mérkőzések hét év óta való hiányából ered.

A versenyekre nemcsak hivatásos, hanem a külföldön magas méltóságokat betöltő egyéb mesterek is bejelentették részvételüket, akiknek közreműködése biztosítja a versenynek külsőségekben és nemzetközi vonatkozásban is számottevő sikerét.

Főméltóságod kultúrszeretetén és annak minden vonatkozásban közismert pártfogásán felbuzdulva vettük azt a bátorságot, hogy nemzetközi versenyünk sikerének előmozdítását Főméltóságodnál is kérelmezzük, és azt az alázatos kérésünket terjesszük elő,

hogy a verseny első díjának nyertese részére külön díjat kitűzni és azt »Főméltóságú vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó úr díja« megjelöléssel a verseny nyertesének engedélyezni kegyeskedjék.

Főméltóságod neve és díjának elnyerése a verseny résztvevőinek oly buzdításul szolgálna, amely nagyban fokozná azoknak ambícióját és az első díj elnyerésére irányuló törhetetlen akaratát.

Főméltóságodat versenyünk fővédnökének akartuk megnyerni, de miután a magas Kabinet irodától azt az intelmet kaptuk, hogy nagy elfoglaltságában Főméltóságodat ezzel a kérésünkkel ne terheljük – ettől a tervünktől kénytelenek voltunk elállni és fővédnökünknek Hóman Bálint m. kir. vallás- és közoktatásügyi minister úr Őnagyméltóságát kértük fel, aki ezt a tisztséget elvállalni kegyeskedett.

Alázattal kérjük Főméltóságodat, hogy versenyünk fényét magas megjelenésével emelni kegyeskedjék, hogy végtelen hálánknak és ragaszkodásunknak személyesen is kifejezést adhassunk.

kelt Újpesten, 1934. évi április hó 12. napján.

Főméltóságod legalázatosabb szolgái:
Újpesti Sakk-kör
Főtitkár Elnök”

Az élmezőny így nézett ki a verseny zárásakor: 1. Lilienthal (Ligeti) Andor 11 2. Vaszja Pirc 10½ 3-4. Salo Flohr, Paulin Frydman 9 5-7. Erich Eliskases, Ernst Grünfeld, Gideon Stahlberg 8½ pont (16 résztvevő).

Magyar földön a második világháború előtt az egyik legjelentősebb torna volt ez, amit két generáció összecsapásának is neveztek, és a „háború utáni fiatalság” teljes sikerével zárult. A „karcsú, barna, kellemes megjelenésű, szerény modorú” Lilienthal Andor (1911–2010) egyedüli veretlenként végzett az élen. A versenyt dr. Vajda Árpád (1896–1967) háromszoros olimpiai bajnok, későbbi nemzetközi mester (aki rendőrtisztként a Budapesti és az Újpesti Dózsában is sakkozott) beszámolója szerint a Tungsram-művek kultúrházában (Váci út 77.) rendezték. Megemlíti a cikkben, hogy „szép volt maga a helyiség, pompás világításával, az idegeneket is meglepő nagyszerűségével”. Továbbá méltatja a szervező munkában Steiner Bernát elnök, a „mesterek atyja” és Diamant Jenő főtitkár „odaadó fáradozását”. A tornavezető a „drága jó” Csillag Gyula, az Újpesti Sakk-kör egyik alapítója volt. Minden lelkesedés és a rengeteg támogató ellenére azonban a „rendezőbizottság nyakán súlyos ráfizetés maradt…” Steiner „Tanár úr” részéről a köszönet tolmácsolása persze kijárt a vezérigazgatóknak: Aschner Lipótnak, az Egyesült Izzó, Kovács Izornak, a Trust Phoebus Villamos Művei, és Szurday Róbertnek, a Magyar Pamutipar felelős vezetőinek, de még a sakk-kör „kávésának”, Papp Józsefnek is, aki ugyanakkora „adománnyal” (200 pengővel!) segítette a versenyt, mint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium.

A fent említett sakkegyletek mellett említésre méltó, hogy az 1902–45 között működő Újpest-Rákospalotai Atletikai Klubnak (URAK) is létezett sakkszakosztálya – jelentősebb eredmények nélkül.

Az Újpesthez köthető utolsó számottevő sakkhír ebből a korból a következő volt: 1937. július 4-én a Magyar Munkás Sakk-kör a Római-parton levő Tungsram-üdülőben harminctáblás propagandamérkőzést bonyolított le a Tungsram, a Standard és az Orion „válogatott” csapatai között. S ezzel lassan el is jutottunk a következő korszakig, amit Kádár János „munkás-sakkszeretete” fémjelzett.

A szocialista sakkélet

1945 után, az újjáépítés éveiben mindössze másfél évig, de rendszeresen megjelenő Sakkhíradó ekképpen számolt be a sakkozók szerveződéséről: „Munkás sakkozóink, akik a Horthy-rendszer alatt csak félillegalitásban, állandó rendőri zaklatás veszélyével űzhették a sakksportot, közvetlen a felszabadulást követő napokban kezükbe vették a magyar sakkozás új útjának építését és megalakították a dolgozó sakkozók csúcsszervét, a Magyar Dolgozók Országos Sakkszövetségét.” A MADOS természetesen szovjet mintát követett, és a csapatbajnokságokban 1945 után már döntő többségben üzemi csapatok indultak. Ebből következően nem meglepő, hogy 1950-ben több mint ötszáz gárda vett részt a főváros különböző csapatversengéseiben! És az sem véletlen, hogy akkoriban a szaklapok rendszeresen beszámoltak „sakkozó élmunkásokról” is.

Az 1950-ben a főváros részévé vált Újpest – valódi munkáskerületként – komoly létszámmal vett részt Nagy-Budapest „csébéin”, bár a kerületi bajnokságokban a IV. kerületiek gyakran együtt versengtek a földrajzilag közel eső XIII. és a XV. kerületek szakosztályaival.

Újpesten szinte mindegyik jelentős gyárban és üzemben szerveztek munkahelyi sakk-szpartakiádokat, ahol nem volt versenysakkszakosztály, ott is.

Sakkozó gyárak

Külön sakkszakosztály működött a Bamertben, a Bányagépgyár elődjében. A klubhelyiségük a Baross utca 91–95.-ben volt.

A Chinoinban orvos-szakosztályvezetőjük Mitók doktor, éljátékosuk dr. Soóky László orvos-mester volt. Ifijátékosként Papp Navarovszky László is ide igazolt. Amíg a Szikra nevet fel nem vette a csapat, addig a helyiségük a Tó u. 1.-ben működött. A rendszerváltás előtt újjáalakult a gyógyszergyári csapat (ekkor a Tél u. 158.-ban volt a versenyterem), ám néhány év után végleg megszűnt, mivel a francia tulajdonos nem támogatta a sakkot. A Duna Cipőgyár 1949-től az 1980-as évek végéig működött. A Magyar Pamut játékos-edzője Haág Ervin (későbbi nemzetközi) mester volt, de egy idényt itt játszott előtte (1949/50) Benkő Pál is, aki disszidálása után a hatvanas években Robert Fischer amerikai világbajnok szekundánsa is volt. Jelenleg a világ egyik legidősebb nagymestere. Helyiségük a Deák Ferenc u. 7.-ben volt található.

Az Újpesti Erőmű sakkcsapata, a Phoebus a második világháború után élt egy rövid ideig. A Táncsics Bőrgyár sakkcsapatában sakkozott 1967-69 között Lengyel Béla, a későbbi kétszeres Budapest-bajnok nemzetközi mester. A Testvériség sakkcsapata az 1980-as években az Elem utca 5–7.-ben, a Landler Jenő Művelődési Házban játszotta mérkőzéseit.

A Tungsram az 1911-ben alakult Ampère Sport Egylet, valamint az 1951-ben Budapesti Vasas Izzó Sportkör jogutódja volt. A közel 70 évig működő sakkszakosztály az újpesti sakkozás legjelentősebb képviselője volt. 1938-ban alakult, alapító tagjai közül Szemző Imre, dr. Vácz István, Dénes István, Kerekes Gyula több évtizedig nem sakkoztak máshol, csak az újpesti gyár változó nevű gárdájában (Tungsram, UTTE, Egyesült

Papp Navarovszky László első lépései újpesti színekben

Izzó, Vasas Izzó, ismét Tungsram). Hasonlóan hűséges volt dr. Balogh János (1892–1980), az Erdélyből áttelepült sakkmester is, aki 1950-től – kis megszakítással – haláláig versenyzett (sokáig az áltáblán) és edzősködött ebben a klubban. Ő egyébként arról is nevezetes, hogy tábla mellett (1936 München) és levelezési sakkban (1949–52) is olimpiai aranyérmes lett! (Halála után néhány évvel nemzetközi versenyeket rendeztek emlékére a fonyódi Tungsram üdülőben.) A tréneri stafétabotot Lilienthal Andornak – minden idők leghosszabb életű nagymesterének – adta át, aki két idényt (1976–77) játszott a Vasas Izzóban is. Az Egyesült Izzóban kezdte pályafutását 1947-50 között Sápi László nemzetközi mester, hatszoros magyar csapatbajnok is.

A szakosztály fénykora a hetvenes évekre esett. Nem véletlenül, hiszen a Tungsram-gyár vezérigazgatója Dienes Béla, aki 1946-tól „saját" nagyvállalati klubjának minősített sakkozója volt (és rendszeresen eljárt a tévészüneti napokra tett sakkedzésekre snellezni is!), a korszakos jelentőségű Tungsram-versenyek élére állt fővédnökként. Ezeken a tornákon – a számos külhoni világklasszis mellett – csiszolódott a teljes magyar „aranycsapat" (Portisch Lajos – Ribli Zoltán – Sax Gyula – Adorján András – Csom István – Vadász László), akik 1978 végén sakkolimpiát nyertek Buenos Airesben. A felsorolt nagymesterek közül a nyolcvanas években a csúcson lévő Vasas Izzóban, amelyik 1981-ben jutott először az Országos Bajnokság I. osztályába és újra felvette a Tungsram nevet) játszott Sax Gyula és Vadász László is. Sajnálatos és utólag érthetetlen, hogy 1978 után – üzletpolitikai okokból – a Tungsram-versenyek átkerültek külföldre, így aztán a magyar sakkbarátok évtizedekig csak elvétve láthattak világhírű, külföldi nagymestereket Budapesten. Szimultánok ünnepekkor ezután is gyakran voltak a Tungsram-gyár ebédlőjében, de nem olyan nagy sikerűek, mint amilyet 1949-ben a „visszatérő" Flohr nagymester tartott.

A csapat 1991-ben még egyszer feltámadt, amikor megnyerték a Budapesti csapatbajnokságot, de onnan kezdve már nem akadt számottevő sakkeredményük.

Az Újpesti Bőrgyár csapatának klubhelyisége a Csokonai u. 38.-ban volt. Náluk sakkozott 1950-ben Egri (Reich) Lajos mester és sakkíró, aki Rejtő Jenő bátyja volt. A Vasútépítő tartalékcsapatának a Madridi utcai 9.

A Tungsram sakkcsapata 1958-ban

alatti munkásszállás volt a versenyhelyisége.

A felsoroltakon kívül az újpesti üzemek közül sakkszakosztálya volt még a Magyar Lakkfestékgyárnak, a Pannónia Szőrmegyárnak, az Újpesti Elektromosnak, az Újpesti Elöljáróságnak, az Újpesti Előrének, az Újpesti Édosznak, az Újpesti Fásoknak, az Újpesti Orionnak és az Újpesti Városházának.

Sakkozó iskolák

Újpest legrégebbi középiskolájában, az 1905-ben alapított Könyves Kálmán Gimnáziumban mindig élénk, szervezett sakkélet folyt. Sok későbbi neves sakkozó érettségizett itt, a már említett Papp Navarovszky Lászlón, Sápi Lászlón, az újpesti születésű Lengyel Bélán kívül és ifj. Károlyi Tibor nemzetközi mester, Lékó Péter gyerekkori edzőjén kívül is. De ebben a patinás intézményben végzett Solymosi László, a Pest megyei Sakkszövetség jelenlegi elnöke is, aki a legtöbb gyerekversenyt rendezte hazánkban, több mint hatszázat!

A Könyves virágkora a nyolcvanas évekre tehető, amikor Grandpierre Endre magyar–orosz szakos tanár vezetésével a tanintézet együttese rendszeres résztvevője volt a középiskolás csapatbajnokság országos döntőjének.

A káposztásmegyeri Babits Mihály Gimnáziumban megalakulása óta (1986) szintén működik sakkszakkör Molnár Sándor matematika szakos tanár szervezésében. Itt tanult és ismerkedett meg a sakkal komolyabban az utóbbi 50 év legragyogóbb tehetségű feladványszerző mestere, a fiatalon elhunyt Cseh Gábor (1974–2001) is. Jelen pillanatban a legreményteljesebb ifjúsági versenyzőjük a 15 esztendős Medve Márk. Az újpesti alapfokú tanintézményekben is folyt sakktanítás a múltban, ha nem is órarendi keretek között. A Magyar Sakkélet 1958-ban a IV. kerületi Úttörő Technikai Állomáson folyó sakkszakkörről számolt be. Pázmány Géza vezetésével már három éve működtek a foglalkozások ott, amire Újpest 7-8 általános iskolájából több tucatnyi gyerek járt. Az éppen akkor végződött csapatversenyen a Langlet utcai iskola győzött az Április 4. (ma: Tanoda) téri iskola, a Venetianer utcai iskola és a Komját utcai iskola előtt. Legeredményesebben Széll Lajos (1945–2009) tanuló szerepelt, aki az 1980-as évek második felében a Magyar Sakkszövetség szakfelügyelője lett.

A Papp József (ma: Szent László) utcai Dallos Ida Művelődési Házban is rendeztek sakkversenyeket, mint ahogy a népszigeti tömegsport-rendezvényeken is többször helyet kapott a sakk. Az 1990 után az Ady Endre Művelődési Központ adott otthont sakkversenyeknek.

A jelen

Az utóbbi húsz évben – megrendítő módon – Újpesten csupán egyetlen sakkszakosztály maradt hírmondónak: a 2006 óta – a Tungsram jogutódjaként – működő Újpesti Kultúra Sportegyesületet (ÚKSE), melyet a Könyves Gimnázium és az önkormányzat támogat szerény formában. Vezetőjük Zöldy Róbert lelkes sakkoktató, aki szeretettel várja a sakk iránt érdeklődő gyerekeket, ugyanis a százezres lélekszámú kerület sakkutánpótlása nagy gondban van. Újpest azért manapság is dicsekedhet egy sakkszentéllyel, 2008 óta a Fóti út 105.-ben működik a Schenker Tamás által vezetett Budapesti Sakkmúzeum.

A jelenlegi helyzet, ha túl sok optimizmusra nem is ad okot, mégis reménykedhetünk benne, hogy a főváros egyik nagy kerülete visszaszerzi sakktradícióit. Hiszen a városrész elöljárói és a „névtelen" polgárok között a múltban is sok sakk-kedvelő élt, akik népszerűsítették ezt az intellektuális játékot. Közismert, hogy dr. Csóka János Újpest egykori rendőrkapitánya (1941–45) élt-halt a sakkért, bár ő leginkább a Széchenyi-fürdőben hódolt szenvedélyének. Nem úgy dr. Derce Tamás, Újpest 1990 és 2010 között volt polgármestere, aki akár az újpesti piacon is megmérkőzött egy-egy kihívóval. Igaz, ezt már megtette Papp Navarovszky László is a felszabadulás után: ő szintén a vásártéren sakkozott forint-kontrás alapon a fuvarosokkal, ezzel támogatva szegény édesanyját…

Az István (ma: Szent István) téren a kártyások mellett mindig elfértek a sakkozás szerelmesei is, akik „vérre menő" csatákat vívtak, de mára már sajnos eltűntek a városrész egymással szellemesen évődő matadorai. □

Beszámoló az újpesti Világosság páholy működéséről, 8. rész

Kézirat szabadkőműveseknek

[1912.] Okt. 15-én ismét Fischer tv tart előadást a klerikális és szabadkőműves diáknaptárról s fájdalommal konstatálja, mennyire előbbre van az ifjúság megnyerése munkájában ellenfelünk. Okt. 22-én ismertette Gömöri testvér alapos referatumában [előadásában] a pozsonyi Testvériség páholy 10 éves történetét. Élvezettel hallgattuk ápr. 16-án Goll, Gömöri és Kardos, nov. 26-án pedig Oszmann testvérünk lelkes tanúvallomását.

Felvételi díszmunkát tartottunk márc. 5-én, mikor dr. Oszmann Mór, május 14-én, mikor Dékáni Árpád és Barta Dezső, végül dec. 10-én, mikor Stukart Arnold, Kovács József, dr. Fornheim Ernő és dr. Földes István keresőket vettük fel a testvéri láncba.

Jun. 4-én tartottuk a János napi ünnepet, Löwy Sándor testvér tartott emelkedett hangú ünnepi beszédet s ugyanakkor áldoztunk gyászmunkán kegyelettel ő. k. k. 3 derék testvérünk emlékezetének, Fridrich Vendel emlékét Murányi Iván, Tanos Pálét Kis Sándor tb. főmesterünk, Boldog Kálmánét Dr. Wolfner testvérünk idézte fel.

Két szépen sikerült nővérestélyünk volt. Ápr. 30-án Fadgyas Gyuláné nővérünk tartott előadást a gyermekvédelemről s hívta fel a páholy figyelmét több szükséges közegészségügyi probléma megvalósítására, ugyanakkor gyönyörködtünk Lányi Ernőné nővér mesteri zongorajátékában s hallgattuk élvezettel Murányi Ivánné nővérünk hangulatos, kedves felolvasását Jens Péter Jakobsen dán költőről. A nov. 19-i nővérmunkán Benda testvér a Demokr. páholy tagja, hívta fel nővéreinek a sajtószabadság védelmezésére indított akció támogatására s ekkor tartotta G. S. tv szellemes és tartalmas emlékbeszédét Br. Eötvös József születésének 100. évfordulója alkalmából.

Végül az év vége felé a magunk ügye is foglalkoztatott. Boér testvér október 15-én terjesztett elő indítványt és részletes tervezetet egy létesítendő özvegy- és árvaalapról; azt tárgyaltuk több munkán át, míg végre sikerült akként megvalósítanunk, hogy a régebbi Szt. János és Johanna alapnak új szervezetet adtunk, hogy érdemes testvéreknek, azok özvegyeinek, árváinak és egyéb segítségre szoruló hátramaradottjainak támasza lehessen. A testvérek lelkes áldozatkészsége bizonyára módot talál arra, hogy az alap elég eszközzel rendelkezzék, hogy feladatát teljesíthesse. Jó példával járt elöl Ehrenwald testvérünk, ki úgyszólván az alap megalapítása pillanatában ajánlott 2000 koronát, majd Földes Á. testvér is 600 koronát adományozott s ezzel az alap vagyona egyszerre megkétszereződött. Különben úgy a páholy, mint egyes testvérek bőven tanúsították áldozatkészségüket. Felvételek, díjemelések alkalmából a testvérek mindenkor hozzájárultak a páholy házépítésének költségeihez. Bak testvér a tőle már megszokott buzgósággal gyarapította a nevéről elnevezett alapot, melynek most már az állandó alapítvány jellegét megadtuk s alapszabályainak jóváhagyása éppen most érkezett meg a Nagypáholytól. Kardos testvér édesatyja emlékezetésnek kívánt áldozni, midőn 500 koronát adományozott a páholynak azon célból, hogy munkások számára ismeretterjesztő előadásokat rendezzen. Az összeg hovafordításáról éppen e sorok írása idején határozott a páholy, midőn a helybeli szociál-

Szabadkőműves pecsétnyomó tégla

demokrata pártszervezettel egyetértve fog ez összeg felhasználásával a Munkásotthonban számtan, rajz és magyar nyelvi tanfolyamokat rendezni.

A páholy humanitárius és kulturális téren a folyó évben a következő nagyobb adományokkal szerepelt:

Szt. János és Johanna jubiláris alapra adott az özvegyperselyből	1000 K
A Napközi Otthonban alapító tagságra	100 K
A Mentőegyesületben	200 K
A helybeli népkonyhára	50 K
A selmecbányai szabadgondolk. körre	50 K
A pozsonyi tűzkárosultak részére	50 K

Nincsenek felvéve az egyes jótékony és progresszív társulatokba fizetett tagdíjak, az egyes segélyt kérő profánoknak juttatott kisebb-nagyobb összegek s a testvéreknek a fehérasztalnál gyűjtött adományai.

A nyári szünetet felhasználtuk, hogy páholyunk tetőzetét és falazatát tatarozhassuk; bevezettük a páholyházba a villanyvilágítást és vízvezetéket.

Mivel e sorok egyúttal a páholy 25. évének titkári jelentéséül is szolgálnak, ide kell iktatnom, hogy tartottunk a lefolyt évben a 32 I., 3 II. és 1 III. fokú munkát.

I. fokú munkáinkon összesen 918 testvér vett részt, egy-egy munkát tehát átlag 29 testvér látogatott. Ezenkívül a két nővér munkán 116 testvér és nővér volt jelen.

Tagjaink létszáma 52 (ebből 5 az inas, 9 a legénytestvér).

Páholyunk vagyoni állapota 1913. december 31-én a következő:

Múlt évi maradvány	1059,25 K
Idei bevétel	4880,73 K
Folyó évi kiadás	4706,40 K
Maradvány	1233,58 K

A páholy alapjai:

a) Özvegypersely:

Egyenleg, mint vagyon a múlt évről	825,04 K
Folyó évi bevétel	690,95 K
Összesen:	4515,99 K
Kiadás testvérekre	245,52 K
Kiadás profánokra	346,22 K
Az alap vagyona az év végén	4515,99 K

b) Külön alapok:

Egyenleg az 1913. év végén	
Páholyfelszerelési-alap	143,50 K
Szt. János- és Johanna-alap	2325,28 K
Bak József-alap	2367,52 K
Propaganda-alap	1522,77 K
Dr. Kálmán Ödön és neje-alap	2006,25 K

Páholyvagyon:	
a) Ingatlanokban	15253,82 K
b) Ingókban	5354,23 K
Idei csökkenés:	
a) Ingatlanokban	31,27 K
b) Ingókban	2832,62 K
A tiszta vagyon értéke 1913. dec. 31-én	17744,16 K

A végére értem k. testvéreim jelentésemnek.

Iparkodtam, amennyire tőlem telt, elébetek tárni a Világosság-páholy búval és örömmel telt negyedszázados történetét.

S midőn e kis könyvvel kezünkben gyengeségünk tudatában inasmódra kopogtatunk az egyetemes szövetség szentélyének ajtaján, hisszük és reméljük, hogy eljövend az idő, midőn verítékes munkánk eredményének ért kalászkoszorúját hozhatjuk hálaáldozatul! □

(Közreadja: Kadlecovits Géza)*

*Meglepően nagy érdeklődést váltott ki az újpesti szabadkőművesekről szóló közlemény. Sok telefont és személyes megkeresést kaptam, többnyire arra kértek választ, mi lett a sorsa az újpesti páholynak. Aki figyelmesen olvasta a beszámolót az előtt nyilvánvaló lett, hogy az újpesti páholy huszonöt esztendős működése egybeesett a település nagyarányú fejlődésével. Több, mint száz esztendőnek kellett eltelni, hogy világosan lássuk milyen értékes munkát végeztek a névtelenséget vállaló újpestiek. Ma már tudjuk, hogy milyen szerepük volt pl. a járásbíróság (1900), a gimnázium (1905), a könyvtár (1905), Újpest városi rangra emelése (1907), a munkásotthon (1909), a városi színház (1911), az Egyetemi Szociálpolitikai Intézet (1912) létrehozásában. Ez idő alatt jelentősen fejlődött az ipar és kereskedelem, világhírűvé vált gyárak telepedtek Újpestre, pl. az Egyesült Izzó a fényforrásgyártással, a Chinoin Vegyészeti gyár a gyógyszerekkel. A Világosság páholy története izgalmas és tanulságos része Újpest gazdag múltjának

VILLÁNYI GERGELY

Sheffieldtől Újpestig, 4. rész: Az UTE a bajnoki élbolyban

A 2. osztályba süllyedt UTE csapatkapitánya az 1910/11-es szezon után esküvel fogadtatta meg a játékosokkal, hogy együtt maradnak. A rituálé hatásosnak bizonyult, már a következő szezonban visszajutott az UTE az I. osztályba, méghozzá úgy, hogy a helyi riválisa, az URAK-ra 10 pontot vert. A következő két élvonalbeli idényt a hátsó régióban zárták a lilák, de a kiesés szele nem érintette őket. 1912-ben további területet kapott használatra az egyesület a Földművelésügyi Minisztérium jóvoltából, így megnagyobbították a pályát, melynek költségeit az új elnök, Ehrenwald László vállalkozó állta. Az 1913-14-es szezont a hetedik helyen zárták a lilák a nagy hajrájuknak köszönhetően, ezért a vezetőség jutalmul meghívta Németország sokszoros bajnokát, az 1. FC Nürnberget, akit le is győztek a magyarok 4-2-re. A világháború kitörése az UTE sportolóinak és vezetőinek nagy részét érintette, sokan harcoltak külországban, egyenruhát húzva. Szerencsére Kardos Arnold maradt, és átvette a széteső klub irányítását. Szinte mindent egyedül intézett, az ő érdeme volt az is, hogy a futballcsapat mindig kiállt valahogy. Ifikkel, szabadságról hazatérőkkel egészítette ki a gárdát, vagy ha már senki sem jöhetett szóba, az utcáról hozott „erősítést". A háború miatt két szezon kimaradt a bajnokságok történetében. Az Auguszta-serlegért vívtak harcot a csapatok, és nem hivatalos bajnokságok, barátságos meccsek követték egymást. Egy ilyen alkalomból megrendezett meccsen verték a bécsi Rapidot a lilák 3-1-re az osztrák fővárosban. Az újpestiek szereplésére kezdetben rányomta a bélyegét a jelentős embervesztesége, de később újfent egyre több fiatal tehetséget sikerült beépíteni. Ha fiatal újpesti tehetségekről beszélünk, biztos, hogy Fogl nem egyedül, hanem fivérestül került a középpontba. Újra ez a helyzet állt elő: a csapat centere, Fogl fogta kézen két öcsét, Karcsit és Jóskát, és vitte ki a népszigeti pályára. Előbbi jobbszélső lett, utóbbi a balszélre került először, majd mindketten a hátvédsorban találták magukat, megalkotva a legendás Fogl-gátat. Bátyjuk mellé Priboj „Panye" István került be a csapatba hatalmas lövéseivel, ő volt az első tankszerű center Újpesten. A Balszélen is egy későbbi klasszis bontogatta szárnyait: Szidon „Csapek" a háború utolsó évében is csak 19 éves volt.

Az 1916-17-es szezon már hivatalos bajnokságként került be a történelemkönyvekbe, ahol az újpestiek nagyszerűen szere-

A Fogl-gát (Fotó: Lőrincz Róbert gyűjteményéből)

peltek, úgy értek a dobogó legalsó fokára, hogy először előzték meg a Fradit a táblázaton, akiket az utolsó meccsen 4-1-re vertek idegenben. Már ekkor jó úton jártak a lilák a tartós élgárda státuszhoz vezető úton, de a közvélemény 1918 novemberétől sorolja őket a nagycsapatok közé. Ekkor nevezetes mérkőzést játszott az UTE az MTK-val, melyet első ízben győzött le tétmeccsen, pedig a kék-fehérek csúcskorszakukat élték, 1917-től sorozatban kilencszer nyertek bajnokságot. A siker kovácsa a játékosok mellett Langfelder „Patyi" volt, aki a legenda szerint azt találta ki, hogy az első félidőben csak védekezni fognak egy gyorsan bekapott gól után, az ellenfél sztárjai így el fognak kényelmesedni, és majd a második félidőben rájuk rontva lepik meg őket. „Patyi" még a külvilágtól is elvágta fiait, ugyanis rájuk zárta az öltözőt. Hogy a legenda a mérkőzés előtt vagy után keletkezett, nem tudni, mindenesetre az MTK szerzett vezetést, amit az újpestiek nagy hajrával megfordítottak, és nyertek 2-1-re. Egy másik forrás szerint a lilák a három hátvédes WM rendszernek köszönhették a sikert, amit a világ csak később ismert meg, és az Arsenal stratégiájának, Herbert Chapmannek tulajdonították. Az UTE tehát így állt fel: Kazár – Király, Fogl II, Fogl III – Baubach, Milosovics – Fogl I, – Pollatschek – Priboj, Schaller, Szidon. A meccs után az MTK híres-neves játékosa, Schaffer ismerte el: „Hiszen ez egy nagy együttes! Ez nagycsapat!"

Az 1910-es évek végére az UTE felzárkózott az MTK és az FTC mellé, amit a bajnoki eredmények mellett az is jól mutat, hogy a lilákat is külföldi portyákra hívták. 1919 telén, német földön arat hat meccsből hat diadalt az újpesti csapat. A húsvéti nemzetközi tornán is állandó résztvevő lett a csapat, sőt időnként rendezőként is jól vizsgáztak a lilák. A népszigeti pálya viszont elavulttá vált, emellett vagy az árvíz öntötte el, vagy a katonaság zárta le a vasúti hidat, amin be lehetett jutni a pályára. Volt olyan eset, amikor a nézőket beengedték, míg kifelé már a katonaság állta az útját az embereknek, akik így csónakba szálltak, de a túlterheltség miatt többen a hideg Dunába estek, és csak nagy nehézségek árán sikerült kihalászni őket. A bajt tetézte, hogy nem sok idő volt új otthon után nézni, ugyanis a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. ultimátumszerűen mondta fel a népszigeti bérleményt, ahol 1922 júniusában játszották az utolsó bajnokit, az UTE 6-1-re verte a III. Kerületet.

Az UTE csapata a stadionavatón 1922-ben

A polgári egyesületként működő klub nem bővelkedett az anyagiakban, szakosztályai viszont gombamód szaporodtak. Ahhoz, hogy a fejlődés tartható legyen, valamint a futballistákat is tartósan élbolyban tartsák és nemzetközi túrákra vigyék, egyéb forrásokra is szükség volt. Szerencsére gazdag gyárosokból nem volt hiány Újpesten, akiket Szűcs János elnök fel is keresett. A területet a város adta, a gyárosok pedig pénzt az építkezésre: Mauthner Zoltán bőrgyáros, Ehrenwald László építési vállalkozó, báró Wolfner Tivadar bányatulajdonos, bőrgyáros és nem utolsó sorban Aschner Lipót, az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt vezérigazgatója nyúlt mélyen a zsebébe. Meg kell említeni, hogy az állam is beszállt az építkezésbe 1 millió koronával. Az új otthon, a mai pálya helyén, a Megyeri úton épült fel Hajós Alfréd tervei szerint. Ez már igazi stadion volt, az ország akkori legszebb és legmodernebb sportlétesítménye, mely elsőként vasbetonból készült. A későbbi nagy csapatok párosításával nyitották a mérkőzések sorát, az FTC-t hívták meg a nyitóünnepségre, amelyre 1922. szeptember 17-én került sor. Szidon és Schaller góljával a hazaiak 2-1-re verték a zöld-fehéreket. A Megyeri úti stadion igazi oroszlánbarlang lett, az 1922-23-as szezonban a bajnoki cím kapujáig jutottak a lilák. A sikeres dán és svéd túrájuk után az UTE futballistái nagy lendülettel meneteltek egészen a tavaszi idény végéig, amikor az utolsó mérkőzéseket elrontva szorultak a má-

sodik helyre a címvédő MTK mögött. A csalódottság óriási volt Újpesten, és a közel egy évtizeddel korábbi kiesés utáni hangulatot idézte. A csapat fejlődését viszont jól mutatja, hogy ekkor már a bajnoki cím elvesztése okozott traumát a szurkolókban, és a külföldi portyák során olyan játékot láthattak az újpesti fiúktól, „[…] hogy egyes külhoni lapok az UTE-t már a tíz legjobb európai együttes közé sorolják!" Két évvel később Fogl II Károly lett az év játékosa, akit kitűnő fizikuma, helyezkedése és kőkemény stílusa emelt a legnagyobbak közé.

Az új stadion felépülése mellett a fejlődéshez nagyban hozzájárult az is, hogy 1921-ben Aschner Lipót lett a klub elnöke, és egyben fő mecénása is. Az egyesületnek megszűntek a pénzügyi gondjai, sőt, minden szempontból kiváló körülmények vették körül a sportolókat Újpesten. Aschner jól látta, hogy támogatása idővel busásan megtérül minden szempontból. A szakosztályok, leginkább a futballisták sikerei tömegeket vonzottak a Megyeri útra, komoly bevételhez juttatva a mecénást, akinek reklámra sem nagyon kellett költenie ezután, hiszen még külföldre is elvitték a sportolók az Egyesült Izzó, majd a Tungsram hírnevét. Mindezen túl munkásait is lekötötték a sportsikerek, így nem haszontalan dolgokkal törődtek, amit Aschner így fogalmazott meg: „Jobb szeretem, ha munkásaim a sportpályán, az uszodában töltik el a szabad idejüket, mintha kocsmába járnak…" Azt sem szabad elhallgatni, hogy Aschner nagyvonalú volt, sportolóinak nem volt oka a panaszra, alighanem ma is örülnének Újpesten egy ilyen mecénásnak. Munkásait igyekezett ránevelni a sportra, amit ellesett tőle a főváros többi gyártulajdonosa is, beállva egy-egy csapat mögé: a csepeli Weisz Manfréd, a budai Goldberger Pál és a Gamma-gyár tulajdonosa, Juhász István is követte példáját, ha nem is mindegyik ugyanolyan gáláns módon. Az UTE futballcsapata viszont végérvényesen lecövekelt a magyar labdarúgás élmezőnyében, bajnokságot azonban csak az 1929-30-as szezonban sikerült nyernie, soraiban a Foglgát tagjaival, akik közül Fogl II Károly 51, míg Fogl III József 38 alkalommal öltötte magára a magyar válogatott mezét. □

Magyarország bajnokcsapata, az UTE az 1929-30-as szezonban

VARGA KÁROLY

Vasutas cserkészcsapatok a megyeri nemzeti nagytáborban

Az 1926-ban országos cserkésztalálkozót hirdettek Magyarország cserkészcsapatai számára. A nemzeti nagytábor helyszíneként az újpesti Népszigetet jelölték ki, de a Duna áradása miatt a szervezők az utolsó pillanatban új helyszínt kerestek. A csapatok végül a „megyeri havasokon", azaz a megyeri dombokon rendezték meg a dzsemborit. Sík Sándor piarista költő, cserkészvezető a tábor legfontosabb céljának a Trianon utáni nemzet ifjúságának hazafias nevelését jelölte meg.

Dr. Vass István Magyar Vasutasok albuma című könyvében a találkozót követő évben így emlékezett a rendezvényre: „A Magyar Cserkészszövetség elhatározta, hogy az 1926. év nyarán nagy nemzeti táborba hívja Magyarország összes cserkészét, alkalmat adott az államvasutak kebelében működő cserkészcsapatoknak bemutatni, hogy a vasutas cserkészek méltó versenytársai a többi magyar cserkésznek. Midőn a központ hívó szava eljutott cserkészeinkhez, még kételkedtek abban, vajon képesek lesznek-e a meghívásnak megfelelni, hisz mindannyian szegény szülők gyermekei, kik részére a nagytáborba való szállás oly anyagi áldozatot jelentett, mely jóval meghaladta vagyoni viszonyaikat.

Egyesek, testületek s különösen az államvasutak igazgatóságának bőkezű támogatása tette lehetővé, hogy a nemzeti nagytáborban minden cserkészcsapatunk részt vehetett és midőn ütött a táborbontás órája, mindannyian fájó szívvel távoztak arról a helyről, amelyhez annyi boldog nap emléke fűződött.

A szombathelyi 57. számú Haladás cserkészcsapat parancsnokságának jelentése a nagytáborról betekintést nyújt ama szellembe, mellyel a MÁV cserkészcsapatokat vezetik, de egyúttal képet nyújt arról a munkáról, melyet a cserkészek és azok vezetői kifejtenek.

A szombathelyi Haladás 1924 októberében alakult, táborozási létszáma 2 tiszt, 3 segédtiszt, 31 cserkész volt. A fiatal cserkészcsapat a nagytábor előtt 39 csapatösszejövetelt, 70 őrsösszejövetelt, 7 egész napi kirándulást, 4 vízi kirándulást a Rábán s négy éjjeli táborozást tartott.

Július 9-én délután indult útnak a csapat és a táborban maradt július 26-áig. A nagytábor helyéül szolgáló megyeri domb egy igen kedvezőtlen részén, egy völgyben jelöltek ki a Haladás részére egy 25 méter hosszú és 22 méter széles területet. Erre a területre kellett elhelyezni két 30 személyes és két 10 személyes sátrat, egy konyhasátrat, zászlórudat, két bejáratot, gödröket és vízárkokat.

Lázas buzgalommal fog a csapat a táborveréshez, mely 24 óra alatt annyira sikerül,

hogy a fő döntőbizottság mintatábornak minősítette. S ettől a naptól kezdve se szeri, se száma nem volt a bel- és külföldi látogatóknak.

Horthy Miklós, Magyarország kormányzója szívélyesen elbeszélgetett a Haladás cserkészeivel (vezetőjük Schramek Gyula mérnök volt) és a parancsnokoknak a látottak fölött magas megelégedését fejezte ki. József főherceg, Hohenlohe és Lichtenstein hercegek, Vass, Csáky, Mayer, Rakovszky miniszterek, Tasnádi Szűcs Andor elnökhelyettes és Lázár László igazgató, Gyenes Kálmán osztályvezető, Hampton lord, a világ főcserkészének helyettese, Viletti olasz főcserkész és sokan az államvasutak, valamint a cserkészet vezetői közül meglátogatták a szombathelyiek táborát.

A külföldiek közül az izlandiak, a dánok és a németek voltak a szombathelyiek állandó vendégei hat napon át. A Haladás magyaros vendégszeretetét élvezte Mahmud Omar Amara kairói cserkész.

A csapat szellemére jótékony hatással volt az idegen csapatokkal való érintkezés, szélesítette látókörüket és öregbítette tapasztalatukat. A fegyelem és az egészségi állapot kifogástalan.

Az élelmezés jósága mellett szól ama körülmény, hogy a sok megerőltető szolgálat, tábori munka és versenyek dacára egy-két cserkész kivételével mindannyian súlyban gyarapodtak.

Külön specialitásai a szombathelyi kis tábornak az úgynevezett „csoda kocsi" és mindentudó konyha, valamint a „hajóárboc" (így nevezte el a táborparancsnokság a zászlórudat), melyen kilátó is volt, továbbá a saját tervezésű sátrak, amelyek mind a cserkészeknek a tanműhelyben a rendes munkaidőn túl végzett munkái. […]

A MÁV Istvántelki Főműhelyének Irinyi János cserkészcsapata 1923. augusztus havában alakult összesen 9 taggal. E létszám folyton növekedett, annyira, hogy a nemzeti nagy táborozásban már 44 taggal vehetett részt. Az újpesti csapat kiképzésének sokoldalúságát mutatja a versenyek nagy száma. A kötelező versenyek a következők voltak: táborépítés és tökéletesítés, örsi akadályversenyek, vízből mentés, éjjeli nyomkeresés, megfigyelés, főzés, térképolvasás, elsősegélynyújtás. A nem kötelező versenyek között szerepelt: csónakverseny, vízi cirkálás, famászás, pányvavetés, súlydobás, céllövés, könyvkötés, lakatos és asztalos munkák. A táborozással kapcsolatosan rendezett cserkészkiállításon a csapat 9 tábori fényképpel, rajzzal, irányító szögmérővel és egy csónakkal vett részt.

A legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István nevével büszkélkedik a miskolci műhelyi cserkészcsapat. Saját kis cserkészotthonukban találjuk őket a munkaidő után, hol hasznos szórakozással és tanulással töltik szabad idejüket. Külön specialitása a miskolci cserkészeknek, hogy a tűzoltásban is nyernek rendszeres kiképzést. A csapat a nemzeti nagytáborozás alkalmával is megállta a helyét.

Az Északi Főműhely cserkészcsapat a nagy tradíciókra visszatekintő Törekvés Dal- és Önképző Egyesület nevét, a Törekvést választotta nevéül. Az északi főműhelyi cserkészek lelki kiképzésére különös gondot fordítottak a vezetők. A tanonc- és iparosélettel sok olyan körülmény jár, mely megnehezíti a csapatokban az elméletiekben való rendes előrehaladását és a próbáknak idejére való elkészülését. Ennek tudható be, hogy a nemzeti nagytáborozás versenyén túlnyomóan III. osztályú próbás és II. osztályú cserkésszel vehetett részt a MÁV Törekvés cserkészcsapat. A versenyek eredményei azonban minden várakozást felülmúltak. A táborfőnökség búcsúztatójában nem is mulasztotta el kiemelni, hogy dacára a sok fiatal cserkésznek, a csoport mily sikerrel szerepelt régi, tapasztalt cserkészek versenyében."

Az 1926. július 14-étől 27-éig tartó megyeri táborozáson 7400 magyar és 600 külföldi cserkész vett részt. A tábornak saját rendőrsége, mozija, színháza, cukrászdája volt. A 90 holdas területen több mint 900 sátor állt. □

A 33. számú Újpesti Cserkész Csapat zászlója

ZÁGONI ZSOLT

Bajnok az Újpesttel, király az Internél

Nyers István Franciaországban – pontosabban Elzászban – született, 1924. május 25-én, ugyanis bányász édesapja ott talált munkát. Még csak 6 éves, mikor hazaköltözik a család. A Hajógyárnál laktak, így természetes, hogy a III. Kerület pályáján játssza első komolyabb meccseit, előtte azonban, ahogy maga mesélte, a leventéknél bokszolt is. 17 évesen Szabadkára költözik, ugyanis Délvidék visszakerült Magyarországhoz, s a helyi vasutascsapat leigazolta őt. Remekül játszhatott, felfigyelt rá a Ganz – Kubala csapattársa –, majd rövid időre a Kispest szerzi meg. Csak pár meccset játszik Puskásékkal, azután az Újpest szerződteti. Két idény alatt kétszer bajnok (1945-ben és 1946-ban). A csapattársak között volt: Szusza, Zsengellér, Nagymarosi, Várnai, Laborcz és a tragikus sorsú Szűcs Sándor is.

Annyira jól ment a foci, hogy a válogatottban is játszhatott Puskásék oldalán. Két meccsen szerepelt: a románok és az osztrákok ellen, mindkettőn egy-egy gólt szerzett. A válogatottal egyenrangú Budapest-válogatottban szintén játszott. Hamarosan megismerték a nevét itthon és külföldön. Tisztázatlan körülmények között Prágába ment. De csak néhány meccset játszott a prágai külváros, a Viktoria Zizkov csapatában.

Nyers István

Az edzői karrierjének legelején lévő Helenio Herrera Prágába utazott, hogy a magyar sportolót magával vigye Párizsba, a Stade Francais-hoz.

Aztán az Inter menedzsere figyelt fel a fiatal góllövőre. Amikor az Internazionale felelőse bemutatkozott az egyesület nevében, Nyers azt válaszolta, fogalma sincs erről a csapatról. Aztán kiderült, hogy az Ambrosianáról van szó, ugyanis Mussolini alatt – pár évig – az Inter neve Ambrosiana volt.

A milánói reptéren Szegedi (Simatoc) Miklós várta, a Nagyvárad korábbi bajnoka. Aztán fényes évek jöttek, Nyers pályájának legszebb évei. A milánói derbin egyszer az ő mesterhármasával nyert az Inter. Gólkirály is volt (1949). A Barinak egy alkalommal öt gólt is vágott (híresebb csapattársai a svéd Skoglund, Lorenzi, Bearzot voltak – utóbbi a 82-es világbajnok csapat szövetségi kapitánya). Az olasz újságok sztárolták: tudtak a nyaralásairól, tudtak feleségéről, életéről kicsit sem fontos részleteket is gyakran emlegették, tudtak arról, amikor Belgrádba ment, és a Crvena Zvezda szerelésében edzett. Mindenesetre 182 mecscsen játszott az Interben bajnokit, s 133 gólt szerzett. Pedig baloldali támadóként küzdött, vagyis viszonylag távol a kaputól. Félelmetes lövőereje volt, több helyen is írják, hogy lövéseibe hiába értek bele a kapusok, az gyakorlatilag bevitte kezüket. Beíveléseit gyakran, bedobásait még gyakrabban kiemelik.

1954 őszétől két idényt a Rómában tölt. Ez a levezetés is elég volt 20 gólhoz. Ha minden igaz, játszott a Barcelonában Kubala búcsúmeccsén.

Két olasz kiscsapatban volt az igazi levezetés (Lecco és Marzotto-Valdagno).

Pályafutása befejeztével egy ideig nem foglalkoztak vele az olasz újságok, azonban Détári Bolognába igazolásakor ismét cikkeztek róla. Pista bácsi találkozott Dőmével – korábban Puskással is. Ekkor, feltehetőleg, még Milánóban élt. Szabadkán halt meg 2005. március 9-én. □

KRIZSÁN SÁNDOR

Villamos a Károlyi és Baross utcában
Az újpesti B, 93-as, 8-as

125 éve, 1887. november 28-án indult meg hazánk első villamosvasútja a Teréz körúton a Nyugati pályaudvar és Király utca között. A még csupán kísérletnek szánt próbavasút sikerének hatására 1889-től megkezdődött az elektromos közúti vasutak sorozatos kiépítése a fővárosban, s nem kellett sokat várni a villamosra Újpesten sem; a közösségi jármű 1896-ban debütált községünkben.

Újpesti születésének előzményeként értékelhetjük, hogy a kezdetben (1866) modernnek számító Váci úti lóvasút az 1880-as évekre korszerűtlenné vált, zsúfoltsága és lassúsága orvosolására a Budapesti Közúti Vaspálya Társaság (BKVT) részéről tett intézkedések nem bizonyultak elegendőnek. Ezért egyes vállalkozók másik útvonalon először szintén ló-, majd gőzüzemű vasút építését vették tervbe, végül az időközben sikeresnek bizonyuló villamos vontatás mellett döntöttek. 1894 novemberében elnyerve a végleges építési engedélyt, a vasútüzem kivitelezését a frissen alapított Budapest-Újpest-Rákospalotai Villamos Közúti Vasút Rt.-re (BURV) bízták. E cég hozta létre Újpest első villamosvasútját, melynek utasforgalma 1896. január 12-én indult.

Vonala a Lehel utca Váci úti torkolatától (a Ferdinánd híd lábától) a Lehel és a későbbi Béke utcán, az újpesti István úton, valamint a Károlyi és a Baross utcán át vezetett Megyerre, az új, mai Jézus Szíve kápolnáig. Egyvágányos vasúti pálya épült, a villamosok kitérőkben találkoztak. Csak fél év múlva, augusztus 4-ére készült második vágány a Ferdinánd híd és Újpest belterülete (a Gyár – ma: Munkásotthon – utca) között, 1902-től pedig az István út további részén – beleértve a Károlyi utcába vezető ívet is –, a Mády Lajos utcáig kettősvágányon zajlott forgalma.

Kezdetben vegyes feladat ellátását segítette a Duna-parti hajókikötőhöz vezető szárnyvonal létrejötte. Ez a Baross utcából kiindulva az Arany köz (már megszűnt közterület az Arany János utcától északabbra, a Zsilip utca folytatásában) és Zsilip utca mentén épült ki, s 1896. június 27-én vették használatba, amikortól a Lehel utca felől érkező személyszállító villamosok egyike a megyeri kápolnához, másika pedig a Duna-part felé tartott. Ez utóbbit a gyér igénybevétel miatt következő év február 20-ától megszűntették, csupán teheráruk fuvarozásának adott teret e pályarész – tudniillik a BURV áruszállításra is berendezkedett. A Váci úti és Arany közi vágányok között összeköttetés létesült, így a Váci út menetén fekvő gyárak teherszállítását is erre tudták lebonyolítani. A Károlyi utcai pályát alkalmassá tették nagyvasúti teherkocsik akadálymentes közlekedésére; a tehervagonokat Angyalföld vasútállomás felé, majd (Rákos-) Palota-Újpest állomás irányába – a Budapest-vidéki Villamos Közúti Vasút (BVKV) István úti és Vasút (ma: Görgey Artúr) utcai vágányain keresztül – továbbították a BURV e célra beszerzett villamos üzemű tehermozdonyai.

Az első újpesti villamosvonal mindkét irányban hosszabbodott: 1900. november 16-ától új belső végállomásáig, a Nyugati pályaudvarig mentek kocsijai; 1911. március 29-étől pedig Megyeren, a Baross utcában vezetett tovább, miután üzembe helyezték a Ba-

Motor- és nyitott peronos pótkocsiból álló B jelű szerelvény halad Megyer felé az István úton az Árpád útnál, 1930 körül

ross utca – Vasvári Pál utca – Megyeri út – Irányi Dániel utca körforgalmi vonalat. Ezzel egyidőben a Toldi és Bem utcák között új kitérőt fektettek. Az 1900-as évek elejétől e viszonylat jelölésére a kocsik homlokfalára helyezett sárga színű kör alakú tárcsa szolgált, majd 1910-től – miután a BURV járatait betűkkel kezdte megkülönböztetni egymástól – a Nyugati pályaudvar és Megyer közötti villamosok B jelzést viseltek.

Idővel egyre nőtt a villamos vonala által közvetve vagy közvetlenül érintett gyártelepek száma. 1930-ban a Károlyi és Baross utcai szakaszon, valamint az Irányi Dániel utcában hét, s ezenfelül az Arany közön át a Dunaparti és Váci úti tizenegy iparvágányon zajlott a forgalom, rendszeres tehermenetek nehezítették az egyetlen sínpár által amúgy sem mindig tartható Nyugati pályaudvar–megyeri villamosközlekedést. Ezért az 1923 óta működő, a BURV-ot kezelésében tartó Budapest Székesfővárosi Közlekedési Rt. (BSZKRt) rendelkezése értelmében 1934. április 30-án a Szent István térnél elvágták e vonalat, innen a Nyugatiig a J jelű villamosok mentek, Megyerre pedig ekkortól teljes hosszban egyvágányos pályán a B kocsik jártak. E váltásig általában motor- és pótkocsiból álló szerelvények – köztük a BURV klasszikus nyitott peronos mellékkocsijai – vitték utasaikat, ezt követően szóló motorkocsik közlekedtek B-ként. Öt évvel később, 1939-ben e viszonylatot a 93-asra számozták át. Az 1940-es évek elején éjszaka is indítottak kocsit, a Szent István térről az utolsó éjjel 1-kor gördült ki. 1944 nyarától csupán este 9 óráig járt, szeptember végétől pedig következő tavaszig a 93-as villamos forgalma szünetelt.

Újra csak 1945. április 9-én indult meg a járat, ekkor a BUR-teleptől (ma: Angyalföld kocsiszín) ment Megyerre. Június 16-ára helyreállították a Béke úti aluljárót, és a Nyugati pályaudvartól érkező 92-es (korábban: J) viszonylatot Megyerig hosszabbították meg. A 93-as ezután csak a 92-es utolsó indulását követően 21.43 és 23.10 között járt néhány forduló erejéig. Egy év múlva visszaállt a korábbi rend, 1946. július 22-én lerövidítették a 92-est Szent István téri végállomásáig, s a háború előtti felállásban közlekedett a 93-as Megyerre. A 92-es északi végét az ötvenes évek elején Rákospalota-Újpest vasútállomáshoz helyezték, jelzése 62-esre változott.

1952. október 26-ától újabb vonal végpontjává vált az István téri megálló. A Nagyvárad tértől érkező 21-es kocsijai a Baross téren, a Bethlen Gábor, Szinyei Merse és Rudas László (ma: Podmaniczky) utcákon, a Dózsa György úton át a Lehel utca felől közelítették meg e végállomást több mint két éven keresztül, 1954. december 30-i megszűntetéséig. Ebben az időszakban több trolibuszjáratot hoztak létre, melyeket 70-től kezdtek számozni. Az ennél magasabb számot viselő villamosjáratokat „átkeresztelték”, így kapta

Favázas ikerkocsi, mint a hatvanas évek 8-as villamosa

Jelzőbot csere kiérőnél

1955. október 16-án a megyeri 93-as vonal új 8-as számát.

A hatvanas évek közepén felújították vágányait, menetsűrűségének növelése érdekében kitérőjét áthelyezték, és egy újabbat építettek be. Ezt követően a Károlyi István utcában az Attila utca és a Baross utcába vezető ív kezdete között, a Baross utcában a Tinódi és Perényi Zsigmond utcák közötti szakaszon, valamint a megyeri hurok kezdeténél, a Baross és Vasvári Pál utcák találkozásánál kerülhette egymást egy-egy 8-as villamos. Érdekességként megjegyezzük, hogy két jármű szembetalálkozása kiküszöbölésére jelzőbotot használtak, amelyet a kocsik vezetői a kitérőkben adtak át egymásnak. Kitérői a vonalat szakaszokra osztották, egyes szakaszain meghatározott színű jelzőbot birtokában lehetett csak haladni. A korabeli forgalmi utasítás az első szakaszra piros, a másodikra fehér, a harmadikra zöld, a negyedikre sárga színű bot használatát írta elő. Az új kitérők beépítése lehetővé tette a forgalom sűrítését: csúcsidőszakban négy, egyébként két kocsi közlekedett, a menetrend 7 perces legsűrűbb közlekedést engedélyezett. Az 5,1 km-es körforgalmi vonalat 25 perc alatt tette meg egy jármű.

1960-ban már huszonkét ipari üzem áruszállítása zajlott a 8-as által érintett pályán. Előírás szerint a Fővárosi Villamosvasút (FVV) villamos mozdonyai – hivatalos néven motoros fedett teherkocsijai, közismertebb nevükön a „Mukik" – maximum hat terhelt vagy nyolc üres nagyvasúti teherkocsit vontathattak. A szürke mozdonyok mellett sárga villamosokból sem volt hiány, az ötvenes évektől két állandóan összekapcsolt motorkocsiból képzett úgynevezett ikerkocsik rótták köreiket a 8-ason. A favázas villamosok 1976 végéig szolgáltak a 8-ason, a vasvázas ikerkocsikat pedig a vonal megszűnése előtti hónapokban kétirányú, tízajtós FVV csuklós villamosok váltották fel.

A hatvanas-hetvenes években a teherforgalom fokozatosan közútra terelődött, egyre kevesebb üzem igényelte vasúti összeköttetését. Folyamatosan elöregedett a pálya is, a szűk utcákban fekvő vágányzat újabb felújítása gazdaságtalan lett volna, így felszámolása mellett döntöttek. Ezért a 8-as villamost 1980. december 31-én végleg megszűntették, pótlására jött létre a 147-es buszjárat.

Még 1982-ig fenntartották az Arany köz felé tartó teherforgalmat, végleges leállítása után 1984-ig bontották el az erre vezető sínszálakat. A villamos István téri piac melletti végállomását 1981. április 1-jétől 1986 decemberéig a 14-esek használták, a Bajcsy-Zsilinszky (ma: István) út felől ide kanyarodó vágányokat a tér 1990-ben történő átépítésekor szedték fel. Legvégül a Baross utca 2002 tavaszán történt teljes felújítása során emelték ki az egykori villamos Tinódi és Vasvári Pál utcák között megmaradt vágányait az úttest régi kockaköveivel együtt. Emlékül mára csupán egyre fogyatkozó felsővezetéktartó oszlopok, illetve néhány iparvágány-kanyarulat maradt, valamint a Helytörténeti Gyűjtemény féltett kincsei között két 8-as tábla, és egy fehér színű jelzőbot idézi a Károlyi és Baross utcák egykori villamosjáratát. □

Relikviák a Helytörténeti Gyűjteményben: 8-as táblák és fehér színű jelzőbot (A szerző felvétele)

8-as, a vonal utolsó éveiben

VARGA LEA

Az Újpesti Szakorvosi Rendelőintézet egy „speciális” osztálya

Újpest Önkormányzata 2011-ben „szinte a sírból hozta vissza a szakrendelőt”, miután sikerült a Fővárostól saját kezelésbe venni az intézetet. Mára már befejeződött az épület felújításának első üteme.

Az Újpesti Rendelőintézetet 1949-ben a Magasépítési Tervező Iroda munkatársai – Kiss Ferenc, Ránki József és az akkor még kezdő, 1924-ben született, ma már kétszeres Ybl-díjas egyetemi tanár, Mikolás Tibor – tervezték. Az épület a funkcionalista építészet máig példaszerű alkotása.

Az újpesti SZTK eredeti – Görgey úti – homlokzata

A főváros akkori – 1950-ben átadott – legnagyobb szakorvosi rendelőintézetének első igazgatója, dr. Palócz Gyula fontosnak tartotta, hogy az intézmény dolgozói a művészetekkel közvetlen kapcsolatba kerülhessenek. A rendelőintézetnek saját rajzköre volt. Ennek vezetésére édesapámat, Varga Nándor Lajos (1895-1978) festőművészt, grafikust kérte fel. Édesapám 1931-től 1948-ig a Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola tanára volt, a grafika tanszék vezetője. 1948-ban, 53 évesen nyugdíjazták.

A rajzszakkör több éven át a rendelőintézet falai között működött. Évente kiállítást rendeztek a megszületett művekből. Az egyik ilyen kiállítási ünnepségről készül néhány fénykép, édesapám könyvjutalmat kapott.

Később, 1956 táján édesapámnak engedélyezték, hogy lakásán tarthassa meg a rajzköri órákat. Ez a rajzkör egészen a ’70-es évek elejéig működött Varga Akadémia néven. Orvosok továbbra is szép számban látogatták, de jöttek művészet iránt érdeklődők és fiatalok is, akik a Képzőművészeti, vagy az Iparművészeti Főiskolára akartak jelentkezni. Az utóbbiak közül sokat fel is vettek.

A következő orvosok hosszabb időn keresztül jártak a rajzkörbe: dr. Palócz Gyula igazgató-főorvos, dr. Thúry István szülész-nőgyógyász, dr. Kangyal György szülész-nőgyógyász, dr. Gyurkovics Tibor. Dr. Palócz Gyula festeni szeretett, ő általában akvarellt vagy olajfestményt készített. Dr. Thúry István és dr. Kangyal György rendszerint tustollrajzot, vagy ceruzarajzot csinált. Dr. Gyurkovics Tibor mindig olajjal festett. Széles ecsetkezeléssel dolgozott, vastagon hordta fel a festéket a farostlemezre. Lendületesen festett, sok színt használt.

Megtaláltam az egyik szerződést 1961-ből, amit a Rendelőintézet kötött édesapám-

mal. A tevékenység hivatalos neve „az újpesti rendelőintézet képzőművészeti művelődési csoportjában szakoktató”. A szerződést, a Rendelőintézet Üb. elnökén kívül a Népművelési Intézet részéről is aláírták és pecsétel látták el.

A rajzórák szünetei baráti beszélgetésekre is alkalmat adtak. Gyula bácsi egyik mulatságos története volt, ami a II. világháború alatt vele történt. Felvidéken volt katonaként. Egy kis faluban a helybélieknél szállásolták el őket. Ahova ő került, ott egy igen öreg néni lakott, szegény volt. Gyula bácsi tudott egy kicsit oroszul, úgyhogy valamennyire meg tudta érteni a szlovák beszédet. A néni vacsorára pirítós kenyeret készített, és megkérdezte Gyula bácsitól, hogy „popreszkálva” kéri vagy „nyepopreszka”. Gyula bácsi arra gondolt, hogy ez a „popreszka” biztos valami jó dolog lehet. Rávágta, hogy „popreszka”. Erre az öreg néni elővett egy gerezd fokhagymát, a kevés fogával jól megrágta és ráköpdöste Gyula bácsi pirítós kenyerére. Ez volt a „popreszka”. Gyula bácsi sokszor elmesélte nekünk, dőltünk a nevetéstől. De neki akkor és ott meg kellett ennie a kenyeret…

Palócz doktor mesélt arról is, hogy a II. világháború alatt orvosként kórházban dolgozott. Próbáltak menedéket adni üldözött embereknek. Rejtő Jenő – alias P. Howard – volt az egyik. Egy darabig sikerrel bújtatták az üldözötteket, de egy idő után a németek rátaláltak az elrejtettekre és elhurcolták őket. Soha többé nem találkozott velük.

A ’60-as évek elején még nem jelentették meg újra Rejtő Jenő regényeit, úgyhogy csak Gyula bácsinak a rajzórák szüneteiben elhangzott elbeszéléséből ismertünk meg néhány részletet. Ő nagyon szerette Rejtő Jenő írásait. Tőle hallottuk először azt a részletet, hogy Fülig Jimmy belép a kocsmába, aminek orvosilag is kezelendő következményei lesznek, meg hogy Piszkos Fred miként kavarja az ügyeket, hol fejreállított, hol egyenes állásban, valamint, hogy mi van az elveszett cirkálóval.

Egy másik kedves története volt, ami Leningrádban esett meg vele a ’60-as években. A rendelőintézetből egy csoport utazott Leningrádba. Csúnya esős idő volt. Gyula bácsi nagy fotós volt, de ez az idő olyan volt, hogy szinte nem volt érdemes elővenni a masinát. Az egyik napi program az Ermitázs meglátogatása volt. Megérkeztek a Téli Palota előtti térre. Esett. Gyula bácsi elkezdett fohászkodni, hogy „Szent József, Szűz Mária, Jézus Krisztus, Szent Antal segíts meg! Legyen egy kis fény, hogy fotózni tudjak!” Alig hogy ezt kimondta, oszladozni kezdtek a felhők. Előkapta a fényképezőgépét. Kisütött a nap, és egy fénypászma végigsimította a palota homlokzatát. Ő meg őrült módon csattogtatta a gépét. Egy perc múlva újra sötét lett és tovább zuhogott az eső. A csoportból ő volt az egyedüli, aki fényképet tudott készíteni. Megmutatta nekünk a fotókat.

A rendelőintézet időnként kirándulást szervezett, amelyeknek motorja az intézet „speciális” osztálya, a képzőművészeti művelődési csoport volt. Ezek egyikén – egy 1956-ban szervezett, esztergomi hajókiránduláson – édesapám volt az idegenvezető. Vasárnaponként édesapám a Szépművészeti Múzeumban tárlatvezetést tartott a rajzkör tagjai és családtagjaik számára. Sokan vettek részt rajta. A tárlatvezetés során más látogatók is

IV.ker.Tanácsi Szakorvosi Rendelőintézete
Orvos-Egészségügyi Szakszervezeti Alapszerve
Budapest IV. Dózsa György út 30.

MUNKASZERZŐDÉS.

Varga Nándor Lajos
festőművész tanár
Budapest VI.
Népköztársaság utja 84.

1. Alkalmazom Önt,mint a Népművelési Intézet működési engedélyével rendelkező művészeti oktatót az ujpesti rendelőintézet képzőművészeti művelődési csoportjában szakoktatói munkakörben 1961 évi január hó 1.napjától az 1961 évi december 31-napjáig terjedő határozott időre. Az 1961.évi december hó 31-napján munkaviszonya a Munka Törvénykönyve 34.§.-a /1./bekezdése,illetve az Mt.V.39.§.-a értelmében felmondás nélkül,a szerződés alapján megszünik.-
2. E munkaviszony alapján Ön köteles a képzőművészeti csoporttal hetenkint kétszer 3 órás foglalkozást tartani s a csoportot esetleges nyilvános szereplésein /kiállitások/irányitani és munkájában támogatni.-
3. Munkakörének megfelelően Önt művészeti oktatói képesitése figyelembevételével a 105/1961 M.M.sz.utasitás 3.számu mellékeltében foglalt VII.bértáblázat megfelelő kategoriájában heti 2x3 órás foglalkozás alapulvételével 1961 január 1-től kezdődően havi 500.-Forint munkadijban részesitjük.-
4. Munkáját az intézmény szakszervezeti kulturfelelősével,illetőleg a képzőművész csoport adminisztrativ irányitójával: dr.Palócz Gyula igazgató-főorvossal történt közös megegyezés alapján kialakitott munkaterv alapján kell ellátnia.- A nyári szünetben két hónapon át /julius és augusztus/ a csoport tevékenysége gyakorlatilag szünetel, tehát erre a két hónapra jelen munkaszerződés 3.pontjában kikötött illetményt nem folyósitjuk.-
5. A jelen munkaszerződés a Népművelési Intézet utólagos jóváhagyásával válik érvényessé.-

Budapest,1961.január 10.

/Dr.Szalay Etelka/
Üb.elnök

A szerződésben foglaltakat tudomásul veszem és magamra vonatkozóan kötelezően elismerem:

/Varga Nándor Lajos/
művészeti oktató

A szerződést jóváhagyom:

/Népmüv.Int./

A rendelőintézet és Varga Nándor Lajos 1961 évi szerződése

csatlakoztak a „csoport”-hoz, úgyhogy a végére negyven-ötven fős társaság alakult ki.

Az ’50-es években nyáridőben, hétvégéken Aquincumba vagy Római fürdőre mentünk. Szombaton, aki tudott reggel, aki dolgozott, a munka után utazott ki a helyszínre. Évszázados platánok, kristálytiszta vizű patak, szinte érintetlen természet vett körül bennünket. A helybéliek a lovakat, teheneket kikötötték legelni. A Római fürdőről kijövő patak olyan tiszta volt, hogy aranyhalak voltak benne, teknősbékát, gyíkokat láttunk. A felnőttek festettek, rajzoltak, mi gyerekek játszottunk a patakparton, fürödtünk, labdáztunk.

Akkoriban kevesen utazhattak külföldre, „Nyugatra” meg különösen. Ez már a ’60-as évek elején történt. Egyik alkalommal Palócz Gyula bácsi Hollandiában járt. Onnét hozott valódi Schminke akvarellkészletet magának is és édesapámnak is. Óriási becsben tartották a ragyogó minőségű festéket. Ünnep volt vele festeni egy jó akvarell papíron.

Kisgyermekként húgommal mindig be akartunk menni a rajzórákra. Bensőséges hangulata volt. Az ide járók tisztelték és becsülték egymást. Több életre szóló barátság született, sőt egy nagy szerelmi házasság is. A rajzóra szünetében érdekes beszélgetések zajlottak. A művészetről mindig volt szó. Mikor már nagyobbacska lettem, én is rajzolni kezdtem a rajziskolában. Azt gondolom, akik részt vettek benne, egy életre szóló élményt kaptak.

Mindenki szeretettel emlékezett és emlékezik vissza az itt eltöltött időre. Meghatározó szerepe volt ebben dr. Palócz Gyulának, az Újpesti Rendelőintézet igazgató főorvosának, aki lehetővé tette, hogy az embert szolgáló gyógyító munka mellett a lelket szolgáló alkotói műhely is létrejöjjön és hosszú éveken át működjék. Személye mető lenne arra, hogy emléktábla örökítse meg áldásos tevékenységét. □

Varga Nándor Lajos és dr. Palócz Gyula a művész lakásán

HIRMANN LÁSZLÓ

Szerb Antal

Szerb Antal 1901-ban született asszimilálódott zsidó családban. Katolikus nevelésben részesült, a piarista gimnáziumban Sík Sándor volt a tanára. A pesti egyetemen magyar-német szakon tanult, ugyanitt 1924-ben doktorátust szerzett. Publikált a Nyugatban, 1935-ben Baumgarten-díjat kapott. Legismertebb regényei A Pendragon legenda és az Utas és holdvilág. Korszakos jelentőségűek irodalomtörténeti összefoglalásai. Az író egyik legrövidebb lélegzetvételű könyve 1935-ben jelent meg. 22 rövid karcolatban – afféle egyperces írásokban – mutatta be a fővárost, annak karakteres szegleteit. Néhány cím a kötetből: Lánchíd; A Duna, A költők és a mulandóság; Belvárosi utcarészlet; Margitsziget; Vár, bástyasétány; Józsefváros.

A befejező írás címe Újpest, ami meglepő, hiszen városunk ekkor még önálló település volt, nem Budapest negyede. A kötet fogadtatása nagyon kedvező volt. Az értékelések szerint jelentős szerepe volt településünk megismerésében. A forma, ahogyan Szerb Antal a várost bemutatta, ötletes és újszerű volt. Egyszerre szórakoztatott, egyszerre keltette fel a figyelmet egyes városrészek iránt. A második kiadás 1945 karácsonyán látott napvilágot. Ekkor Devecseri Gábor írt előszót a kötethez. Ebben ez olvasható: „A hétköznapok és csodák világát kettéválasztotta, de a hétköznapok csodáit mutatta föl." A kiadvány fogadtatása más volt, mint tíz évvel korábban, hiszen, amint egy korabeli lap írta: „Posztumusz könyv egy főváros posztumusz szépségeiről." Az értékelő mondat első fele arra utal, hogy az író nem érhette meg írása második kiadását, hiszen Radnóti Miklóshoz és Rejtő Jenőhöz hasonlóan elpusztította őt a második világháború. A mondat másik fele azt sugallja, hogy Európa egyik legszebb fővárosa ugyan erre a sorsra jutott a világégés során. □

SZERB ANTAL

Budapesti kalauz marslakók számára (részlet)

ÚJPEST

Romantika szempontjából a várrom után mindjárt a kazánház következik. Ó, a nagy gépek, ezek a tanulékony szörnyetegek! Hogyan kapcsolódnak ezer fényes karjukkal, csápjukkal, hogy ordítanak, hogy toporzékolnak, hogy dorombolnak elégedetten olykor, ha okádják magukból a füstöt, az árút, az olajat. Hol kezdődik az élet, Uram? Nem százszor elevenebb egy nagy gép, mint egy idős asszony? A szakmunkások szeme komoly, parancsoló. Ők idomítják ezeket a szörnyeket – ha nem vigyáznának, a gépek kirohannának a körutakra, és felfalnák csenevész gazdáikat. Tizenkettőkor megszólalnak szirénák. A gyár előtti tér tarka és vidám, kissé falusias is. Teniszcipős munkáslányok összefogódzva sétálnak el a munkások előtt, akik felvillannak szalonnájukból. Mennyi szép van a munkáslányok között, és milyen titokzatosak! Az egyszerűség rettentő titkát őrzik, lelkük az atom, amelyet nem tudok szellemes szavakkal szétbombázni. Félek tőlük, és vágyódó éjszakákon nagy, szép kezükre gondolok. A túlsó part… Buda a túlsó part, de az igazi túlsóság mégis Újpest.

DR. KRISKA GYÖRGY

Újra virágzik a Duna!

Nyár végén az esti órákban az újpesti Duna-parton sétálók különleges természeti jelenségnek lehettek szemtanúi. Nevezetesen egy korábban eltűntnek hitt, 1,5-2 cm-es vízirovar, a dunavirág (Ephoron virgo) milliós tömegrajzásának. A jelenség óriási környezetvédelmi és természetvédelmi jelentőséggel bír, hiszen egyértelműen bizonyítja az újabban alkalmazott korszerű szennyvíztisztítási technológiák kedvező hatását a Duna vízminőségére, egy védett kérészfaj tömeges megjelenése révén.

A dunavirág a közismert tiszavirághoz hasonlóan a kérészek rendjébe sorolt faj, amely a nagy vízszennyezések előtt, jó néhány évtizeddel korábban a tiszavirággal együtt népesítette be folyóinkat. A faj Európa és Nyugat Afrika nagyobb folyóiban fordul elő. A szűrögető életmódot folytató lárvák a vízfenékben élnek „U" alakú járataikban. Egyedfejlődésük igen érdekes jellemvonása, hogy a nyár végén lerakott petéik egészen a jövő év áprilisáig nyugalmi állapotban maradnak. A tavasszal kikelő lárvák augusztus második felére kifejlődnek, majd rajzáskor előbújik belőlük a kifejlett szárnyas rovar. A hím egyedek úgynevezett szubimágók, amelyek a partra repülnek, még egyszer vedlenek, és így alakulnak ivarérett imágóvá. A nőstények a lárvabőrből kibújva rögtön alkalmasak a párzásra. A nászrepülés és a párzás is a víz fölött történik, ami után a nőstények megkezdik kompenzációs repülésüket. Ennek során néhány kilométert repülnek a folyásiránnyal szemben, végig a folyó középvonala fölött, majd a vízfelszínre ereszkedve lerakják petéiket. A vízárammal lefelé sodródó peték elérik a szülők bölcsőjét jelentő mederrészt, biztosítva jövőre az újabb generáció kirepülését. A dunavirág kompenzációs repülését a vízfelszín folytonos fénypolarizációs jele irányítja, amelynek megszakadása teljes mértékben képes leállítani a kérésznőstények kompenzációs repülését. Erre láthatunk példát a folyón átívelő hidak, a vízparton horgonyzó hajók és a vízparti büfék esetében, amelyek erős fényű lámpáikkal magukhoz vonzzák, és csapdába ejtik a folyó felett repülő kérésztömeget. A mesterséges fényforrások

Dunavirág-tömeg a híd lámpája körül

erős fényintenzitása révén kiváltott pozitív fototaxis természetkárosító hatása az ökológiai fényszennyezés már régóta kutatott és jól dokumentált jelenség, amelyre most egy újabb példát láthattunk a dunavirág rajzása kapcsán.

A dunavirág tömegrajzását a tahitótfalui Duna-hídnál vizsgáltuk, de az alábbiakban leírt jelenség az egész budapesti Duna szakaszon, így Újpesten is megfigyelhető volt 2012 augusztusában. Rajzáskor az első dunavirág egyedek 20:15 körül jelentek meg, majd a híd déli oldalán egyre nagyobb tömegben felrepültek a hídra kb. 22:30-ig. Később az egyedek száma fokozatosan csökkent egészen 11:30-ig, amikor már nem repültek újabb egyedek a híd fölé. A rajzás térbeli elhelyezkedése igen különös és egyben jellemző képet mutatott minden tömegrajzás során. A kérésztömeg csak a folyóvíz és a vízzel érintkező néhány 10 m szélességű partrész feletti hídrészeken jelent meg. Ily módon igen jellemző volt, hogy míg a folyófeletti hídszakasz partfelőli legszélső lámpájánál tízezernyi kérész rajzott, addig a következő a szárazföld felé eső ugyanolyan lámpánál már csak néhány tíz egyedet láttunk.

A híd fölött megjelent hím szubimágók leszálltak a híd déli szélén futó világosszürke betonjárda felszínére, ahol imágóvá vedlettek. Ezt követően hím imágók minden esetben azonnal a fényforrás felé repültek és csatlakoztak az itt kialakult rajokhoz.

A nőstények a kompenzációs repülés során elérték a hidat, ahol az eddig egyirányú, a vízfolyással szemben haladó repülésük csapongóvá vált, az egyedek különböző irányokba repülve gyakran változtatták irányukat, majd a híd lámpái felé szálltak.

A nőstények egy része, mintegy 900-1000 egyed, a híd fölé érve azonnal leszállt az aszfaltra, ahol a felszínt a hasoldalával érintve rövid 5-10 cm-es távolságokat tett meg, miközben lerakta petecsomóját. Ezek az egyedek az aszfalton maradtak és rövidesen elpusztultak. A kérészek többsége – összesen több millió egyed – a híd fölé érve egyenesen felrepült a lámpákhoz, ahol hatalmas rajokat alakítottak ki. A híd fölé érkező újabb egyedek az egyre növekvő rovartömeghez csatlakoztak. A hatalmas – több tízezer egyedből álló – rajok a lámpáktól kiinduló csóvaként hajladoztak ideoda. A megnyúlt csóva alkalmanként lecsapott az aszfaltfelszínre, ahol az egyedek egy része, több száz egyed kiválva a rajból helyben maradt, lerakta a petecsomóját, majd némi vergődés után elpusztult. A rajzás előrehaladtával egyre több kérészegyed szállt le az aszfaltfelszínre és rakta le sárga petecsomóját, aminek eredményeként az aszfaltfelszín jelentős részét borították be több rétegben a fehér kérészek. A kérésztakaró alsó rétegeiben az elpusztult már lepetézett egyedek, míg a felsőbb rétegben a szárnyaikkal egyre gyengébben verdeső petéző és már lepetézett egyedek voltak. A rajzás végén az összes kérész leszállt az aszfaltútra, lerakta petecsomóját és elpusztult.

A dunavirág korábban évtizedekre eltűnt Közép-Európa szennyezett folyóiból, így a Rajnából és a Dunából is. A jó vízminőséget jelző faj az 1990-es években kezdett újra megjelenni ezekben a folyókban, de a budapesti Duna szakaszon egészen mostanáig kellett várnunk a milliós tömegrajzások kialakulására. A látványos kérészrepülés újbóli megjelenése és az ezek során tapasztalt jelenségek felhívták a figyelmet a vízparti fényforrások káros hatására, amely a vízszennyezések mérséklődése után új természetkárosító veszélyforrásként jelent meg a Duna mentén. □

Kérészcsévék a híd lámpáinál

HIRMANN LÁSZLÓ

Neményi Imre

A magyar oktatásügy egyik felívelő időszaka a dualizmus utolsó évtizedeire, a 19-20. század fordulójára esett. Ennek a fellendülésnek egyik szakember-gerjesztője dr. Neményi Imre volt, akit pedagógusi pályájának egyik jelentős szakasza Újpesthez kötött.

A közeli Rákospalotán született, zsidó származású polgári családban, 1863 augusztusában. (Az eredeti családi név Neumann volt). Szülei szerény körülmények között nevelték, de gondot fordítottak fiaik iskoláztatására. (Fivére, Neményi Ambrus újságíró-politikus a Szabadelvű Párt színeiben volt országgyűlési képviselő, idővel pedig a Pesti Napló főszerkesztője lett.) Imre tanulmányai során Baján, Iglón és Miskolcon is megfordult, tanítói végzettséget szerzett. Végül a főváros egyetemén vehette át tanári oklevelét, itt lett a filozófia doktora.

A fiatal pedagógust első felelős megbízatása 1882-ben a Monarchia által frissen megszállt Boszniába szólította, ahol a szarajevói osztrák–magyar iskolák igazgatói tisztségét töltötte be. Rövidesen a birodalom egy másik távoli szegletében, Liptószentmiklóson lett állami iskolai igazgató. A vallásügyért és a közoktatásért felelős minisztérium akkortájt sűrűn módosította a személyi kinevezéseket, talán azzal a céllal, hogy az oktatásügy középvezetői minél sokoldalúbb tapasztalatokat szerezzenek. Így Neményi Imre 1886-ban már egy budapesti kereskedelmi iskolában tanított, igaz, mindössze két évet.

Neményi Imre

1887-ben kapta kinevezését Újpestre, az akkor éppen öt éve működő leánypolgári iskola élére. Az iskolát előtte két évig Mády Lajos református lelkész, a községi elemi iskola vezetője irányította. Az intézmény eredetileg a Fő utca 67.-ben, a mai Árpád út egy földszintes házában nyílt meg. A polgárosodó Újpesten is megszületett az igény, hogy az elemi iskola elvégzését követően a leányok is helyben folytathassák tanulmányaikat. Erről így fogalmazott egy korabeli újpesti községi határozat: „[…] égető kérdés, mert a polgári iskolába járó leány növendékek nem lesznek kénytelenek erkölcsöt és egészséget veszélyeztetőleg naponta Budapestre járni, hanem helyben nyerhetnek kellő kiképeztetést, de miután az állam a polgári iskola fenntartásával felmerülendő költségeket egyedül nem viselheti, kívánatos, hogy a község mint erkölcsi testület saját adózóinak gyermekei neveltetése érdekében a polgári iskola fenntartásához hozzájáruljon”. 1887-ben a gyarapodó intézmény átköltözött az István tér 19. szám alá, egy emeletes épületbe. Neményi Imre már ebben a házban vette birtokba az igazgatói irodát, itt, az iskolaépületben kapott szolgálati lakást. A leánypolgári iskolák ezidőtájt négy évfolyammal működtek, és az elemi iskolákra épültek rá szakmai szempontból. Elsősorban azon társadalmi rétegek gyermekeit oktatták itt, akik nem szándékoztak érettségi vizsgát tenni, ezt követően felsőfokú tanulmányokat folytatni. Az újpesti leánypolgári iskola statisztikái tükrözik az intézményhez kötődő családok társadalmi hátterét.

Eszerint az itt tanuló leányok szülei döntő többségben önálló iparosok, kereskedők vagy őstermelők voltak, értelmiségieket vagy nagyvállalkozókat elvétve találhatunk közöttük. Az is kiderül az adatokból, hogy az iskolatípus regionális igényeket is szolgált: volt olyan év, amikor a vidékről bejáró tanulók száma messze meghaladta az újpestiekét. Dr. Neményi Imre viszonylag rövid időszakot, hat évet töltött Újpesten. Ezek az évek mégis meghatározóak voltak szakmai fejlődése szempontjából. Elérkezettnek látta az időt, hogy oktatásügyi tapasztalatait szakkönyvekben fogalmazza meg. 1891-ben Újpesten adták ki első munkáját, Valahol utat tévesztettünk címmel. Újpesti szakmai élményei alapján Sajátosságok a pedagógia világából címmel 1893-ban jelentette meg újabb könyvét városunkban. Egy későbbi munkájában így vallott újpesti szakmai tapasztalatairól: „A nyolczvanas évek második felében, mint tanár, előszeretettel és nagyon sokat foglalkoztam ifjúsági irodalmunkkal. Később, mint igazgató, hat éven keresztül mindig magam kezeltem az iskola ifjúsági könyvtárát. Sok érdekes és tanulságos tapasztalattal gazdagodtam eközben. Tapasztalataimról akkor számot is adtam egyik szaklapban közzétett hosszabb czikksorozatban, valamint az újpesti állami polgári leányiskolának 1988. évi Értesítőjében közzé tett terjedelmesebb értekezésemben." (Ifjúsági könyvtárak és ifjúsági olvasmányok. Budapest, 1902.)

Írásai révén az országosan ismert pedagógiai szaktekintélyek sorába emelkedett. Ennek köszönhető, hogy 1893-ban Csanád vármegye királyi tanfelügyelője lett, amely tisztségből 1900-ban emelkedett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium osztálytanácsosi, majd miniszteri tanácsosi tisztségébe. A minisztérium vezetője ekkor báró Wlassics Gyula volt, akit iskolateremtő tevékenységéért Újpest díszpolgárául választott. Neményi Imre 1902-ben elismerően írt a miniszter tevékenységéről: „Wlassics, minisztersége ideje alatt, meggyőződött róla, hogy az az irány, amelyen mindjárt minisztersége elején elindult, az egyedül célravezető: minden reform az illető szakemberek meghallgatásával és a nyilvánosságnak legmesszebbmenő bevonása mellett létesítendő. Azon nagyszámú és fényes sikerek egy része, melyek Wlassicsnak miniszteri pályáját kijelölik, ennek az elvnek rigorózus betartásán épült fel." Mikor Neményi ezeket a sorokat leírta, már a hazai oktatásirányítás egyik meghatározó alakja volt, és az is maradt két évtizeden át. Az országos pedagógiai könyvtár egyik megteremtője lett, pszichológiai laboratóriumok országos hálózatának létesítésén buzgólkodott. Irányításával született meg a tanítóképző intézetek új tanterve és annak végrehajtási utasítása. A soknemzetiségű dualista Magyarország etnikai békéjének érdekében rendezte a nemzetiségi tanítóképző intézetek helyzetét. Szorgalmazta, hogy azokat az egyházi iskolákat, ahol az anyagi források szűkössége miatt működési problémák mutatkoztak, közös megegyezés alapján vegye át az állam mint fenntartó. Minisztériumi tevékenysége mellett továbbra is publikált. 1902-ben jelent meg Szemelvények Apáczai Csere János pedagógiai műveiből című munkája, de írt tankönyvet költészettanból, a szabadidő hasznos eltöltéséről is. Éveken keresztül volt szerkesztője a Közalkalmazottak Lapjának. Dr. Neményi Imre minisztériumi munkáját, pedagógiai reformtevékenységét a felsőbb körök is elismerték. 1912-ben vehette át a Ferenc Józsefről elnevezett rendjel középkeresztjét, 1916-ban a Lipót rend nagykeresztjét.

A minisztériumban ekkor már egy éve a polgári iskolák, a felsőbb leányiskolák, lánygimnáziumok és felsőbb kereskedelmi iskolák irányítója volt. 1917-ben államtitkári kinevezést kapott, amely egyben szakmai karrierje csúcsát is jelentette. 1919-ben, a kommunista hatalomátvételkor lemondott, majd a Tanácsköztársaság bukásakor politikai szerepet is vállalt. Legitimista érzelmű emberként megalapította a Magyar Királyság Pártját, amelyről 1921-ben könyvet is írt. (Jelentés a Magyar Királyság Pártja – Royalista Párt másféléves működéséről).

A Horthy hatalom konszolidálásával a királyi cím betöltésének kérdése nem kapott kellő támogatást, így Neményi Imre újra az oktatásügyben talált magának szerepet. A Veres Pálné leánygimnázium kurátora lett. A leányok nevelésének ügye – amely üggyel Újpesten került közelségbe – egy életen át, 1942 májusában bekövetkezett haláláig elkísérte.

Az iglói gimnázium épülete archív fotón

Igló, ahol Neményi Imre tanulmányai során megfordult, jelenleg Szlovákia egyik városa. A felvidéki Szepes vármegye településének első írásos említése 1298-ból való. 1312-ben Károly Róbert oklevele Neudorff néven nevezi, mint a 24 szepességi város egyikét. Az uralkodó fia, Nagy Lajos már szabad királyi városi címmel is felruházta a települést. Igló sorsa 1414-ben fordult rosszabbra: Zsigmond a szepességi városokat elzálogosította a lengyel királynak. Az eseménynek Krúdy Gyula állított emléket a Tizenhat város tizenhat leánya című regényében. A városok egészen 1772-ig, Lengyelország felosztásáig idegen kézen is maradtak. Akkor azonban nagy tisztesség érte Iglót, hiszen az egész megyét irányító szepesi gróf székhelye lett. 1845-ben Petőfi is megfordult a városban. Uti rajzok című prózai írásában ez áll: „Azért siettem el Késmárkról Iglóra – a szepesi 16 város egyikébe – mert van ott egy család, melly engem már rég kívánt ismerni, s én azt viszont….. S vannak még többen Iglón, kik céljokat érték, ha az volt céljok, hogy örökké emlékezetessé tegyék ott-mulatásom idejét, mi három hétig tartott. Három hetet töltöttem Iglón, mellynek lakói s tájéka egyaránt gyönyörködtetnek. A Kárpátok egészen oda látszanak, de ottlétem alatt tán sohasem álltak köd- vagy felhőtlenül; s e derű-borúban ugy tetszettek nekem, mintha volnának a természet oltára s a felhő és köd körülötte a tömjénfüst." Igló gazdagságát a felvidéki bányák alapozták meg. Közvetlen körzetében mintegy 50 kisebb réztárna működött. Iparát a 19. század végén téglagyár, gőzfűrészek, szeszüzem és fadoboz manufaktúra jelentették. A 10 ezresre duzzadt lakosság igényeit vasútállomás, távíró hivatal, jól felszerelt kereskedelmi egységek szolgálták. Mind az evangélikus, mind a katolikus felekezetnek megvoltak a maga iskolái. A polgári iskola mellett evangélikus gimnázium és állami tanítóképző is működött a városban. Neményi Imre széleskörű ismeretei a dualizmus-kori oktatásügy sokszínűségéről Iglón alapozódtak meg. □

SZÖLLŐSY MARIANNE

Tanítónőnek született…

Nagy Sándorné Németh Julianna az idén töltötte be 95. életévét. Újpesten született, s 52 éven át városunk kisdiákjai oktatásának, nevelésének szentelte életét. A kedves idős hölgy teljes szellemi frissességnek örvend. Szép otthonában, tengernyi fénykép között beszélgettünk családról, hivatásról, gyermekszeretetről.

– Juci néni tősgyökeres újpesti. Szülei mivel foglalkoztak?

– A Deák Ferenc utcában laktunk, ott is születtem 1917-ben. Édesapám kiváló mesteremberként a századfordulón a forgalmas Keletinél üzletet nyitott, édesanyám pedig a háztartást vezette. Fő gondja persze hármunk nevelése volt, bátyám, nővérem sajnos már nem élnek. Anyukánk nagyon szépen varrt, így járult hozzá a család költségeihez. Nagyon jó szüleink voltak. Érdekes, hogy jóval később férjemmel szintén abba az utcába költöztünk, csak három vagy négy sarokkal lejjebb. Születésem idején ez volt egyedül aszfaltos utca. A keresztutcákban csak a járdaszegély létezett, sőt több helyen még az sem volt, csak homok. Gyerekkoromban egy nagy mező terült el a mai Görgey utcán kívül – még kukoricát is termeltek arrafelé. Itt rúgták a labdát a bátyámék, ahol a nővéremmel mi voltunk a „kapufa". Eredetileg Vasút utcának hívták, de nevezték Horthy Miklós utcának is. A Víztoronyhoz közel állt a házunk, az 1920-as években indult el az építkezés arrafelé, előtte eléggé elhagyatott vidék volt a vasút környéke, afféle városszéle. Nekem nagyon tetszett, hogy közelsége miatt vonattal járhattam be Pestre.

– Hol végezte iskoláit?

– Az Erzsébet utcai elemibe jártam, nagyon aranyos tanító nénire emlékszem, Sobányi Erzsikére. Utána az I. számú leánypolgáriba kerültem (Szent István tér 19.-be). Ez volt a jobbik iskola. A II. számú a Venetianer utcában működött, s inkább a megyeri lakosság tartozott hozzá. Nagy szerencsémre ott is végtelenül jó osztályfőnököm volt, Godányi Irma, Erdélyből jött, több nyelven beszélt.

– A tanítóképzőbe járt Juci néni?

– Igen, a Salvator Intézetbe (ma XIII. Huba u. 6-7.). Kereskedelmi iskola és tanítóképző intézet is működött ott. Sok szép emlékem fűződik az iskolához és a nővérekhez.

– Első munkahelye is iskolában volt?

– Nem, a lakásunkhoz elég közel egy textilgyárban, az Újpesti Tarkánszövő és Kikészítőgyárban (Nyár u. 108.) bérelszámolóként dolgoztam 1938-tól '41-ig. Közben a textiltechnikusi szakmát is elsajátítottam. Jól éreztem magam ott is, de nem erre vágytam.

– A pedagógus hivatás volt a vágya?

– Igen, nagyon szerettem a gyerekeket, már iskolás koromban is volt magántanítványom. Így lettem tanító néni. Elsősöket, másodikosokat tanítottam. Egy évig a Megyeri úton, majd pár évig az Erzsébet utcában és az Attila utcában, leghosszabb ideig – 37 évig – a Viola utcában dolgoztam, végül a Fóti úti Angol Tagozatos Iskolában tanítottam már nyugdíjasként. Az igazgató, dr. Katona Józsefné segítségével nyugdíjazásom után rögtön ott helyezkedtem el.

– A diploma megszerzése után azonnal talált Újpesten állást?

– Nem, pályakezdőként 1941-től 1943-ig a Muraközben, Csáktornyától 16 km-re, Dékánfalvára kerültem. Diplomám megszerzése után itt Újpesten nem volt tanítói állás, ott viszont szükség lett pedagógusra, mert

1943 nyarán Dékánfalván a kollégák virággal búcsúznak a hazainduló Németh Juliannától

akkor csatolták vissza Magyarországhoz azt a területet, és kellettek a magyar tanítók. Nagyon lényeges, hogy a Muraközben kezdhettem, mert ott ismertem meg a legnehezebb sorsú kicsiket, nagyon szegény vidék volt. Soha életemben nem felejtem el, s minden kezdőnek azt ajánlanám, hogy ilyen helyen ismerje meg az oktatómunkát. Nem is hinné el senki, hogy mi mindent csináltunk! Kis falunak számított, bár temploma és jegyzősége is volt. A jegyzőség épületében, az emeleten működött az iskola.

– Hogyan fogadta a sok idegent a falu?

– Először bizalmatlanok voltak. Munkánk során azonban jó közösség alakult ki: a plébános, a jegyző és a családja és persze mi tanítók szerettük és segítettük egymást. Rövid időn belül a lakosság is megszeretett minket. Mi kollégák, nagyon fiatalok voltunk, legidősebbnek én számítottam a 24 évemmel. Augusztus 4-én érkeztünk, és tanévkezdésig horvátul tanultunk. Szerencsémre a lakótársam, Gábriel Gabi édesapja Pécsett horvátot tanított, s persze beszélte is a nyelvet, így mindent lefordított nekem. Könnyebben megértettem magam a gyerekekkel is. Ha hiszi, ha nem, karácsonyra magyarul írtak és olvastak a

Juci néni férjével és fiaival 1950-ben

picikéim. Igazi lelkesedés munkált bennünk. Augusztustól december végéig 96 pengőt kerestünk havonta. Januárban emelték 140-re. Első fizetésünk örömére november elején (nevetséges is) beutaztunk Kanizsára és vettünk magunknak fekhelyet, asztalt, széket, szekrényt 1000 pengőért. Felajánlották, hogy részletre fizethetünk. Ma már elképzelhetetlen, hogy szalmán aludtunk több mint egy hónapig. Most olvastam el régi leveleimet, szinte mindent örömmel éltem újra gondolatban. Kalandos, szép két év telt el, 1943-ban is csak azért költöztem haza, mert férjhez mentem.

– Igazán jó gyakorló éveket jelentett ez az időszak, ehhez képest egy újpesti iskola már üdülésnek számított?

– Szinte összehasonlíthatatlan, a gyerekek között óriási különbséget jelentett. Egészen más lelkületűekkel találkoztam Muraközben, nagyon tudtak örülni mindennek – persze ez a rettenetes szegénységből következett. Például kukoricalisztből készült minden: kukoricakenyeret ettek, nehezen szoktuk meg mi is. Újpesten a Megyeri úti iskolában kezdtem, egészen más világba csöppentem.

– Említette a férjét, ő is újpesti volt?

– Nem, Egerben született, de öt éves volt, mikor édesapja meghalt. Édesanyjával Késmárkra költöztek, majd pénzügyi közgazdászként Brünnben dolgozott. 1940-ben jött Újpestre, amikor a németek bevonultak Prágába és a cseh terület protektorátus lett. A nővére élt itt, nála lakott. Így találkoztunk s végül házasság lett belőle. 15 évvel idősebb volt nálam, sajnos nagyon korán meghalt. Akkor ment el, amikor a fiainknak legnagyobb szüksége lett volna rá. Sándor kézilabdázott az Újpesti Dózsa NB I-es csapatában, pénzügyi diplomát szerzett, és később az Egyesült Izzó munkaügyise lett. Ma már nyugdíjas, de így is egésznapos munkát vállal. Miklós pedig még egyetemista volt. Informatikus lett, érettségi után ő is az Izzóban kezdett, onnan ment egyetemre. Ma egy kutatóintézet igazgatója. Hál' Istennek mindketten jól tanultak, Miklós magántanítványokkal is foglalkozott.

– Egész élete a gyerekek körében telt. Azt mondják, aki gyerekek körében él, mindig fiatal marad. Nyaranta jutott idő pihenésre is?

– Nyáron szinte mindig táboroztattam. Mikor a gyerekek nagyobbak lettek, elvihet-

tem őket is egy hónapra. Tulajdonképpen miattuk vállaltam, hogy nyaralhassanak. Balatonlellén táboroztattunk a néphadsereg gyereküdülőjében, hat vagy hét évig szinte folyamatosan. Kéthetes turnusok voltak, és a teljes ellátás mellett még egy kis jövedelemmel is ki tudtam egészíteni havi járandóságomat, amely már akkor is jellemzően igen szerény „pedagógusfizetés" volt minden más területhez képest.

– Biztosan nehéz lehetett összeegyeztetni a családi életet és a pluszmunkát.

– Nem tudom, erre születtem, persze segítségem is volt. Drága jó anyám sokat segített. Nélküle biztosan nem tudtam volna megoldani a napi feladatokat. Édesanyám is sokáig élt, 90 éves koráig lakott velünk – még beteg sem volt.

– Talán fél Újpestet ismeri Juci néni, 52 év alatt nehéz összeszámolni, hány gyerek tanult meg írni, olvasni, számolni a keze alatt.

– Ha valahol megfordultam a városban, a piacon vagy máshol, sokszor köszöntek rám – ma már ritkábban megyek le az utcára –, de régebben szinte mindig találkoztam valakivel. Sokszor csak a hangjáról ismertem meg egy-egy hajdani diákomat. Kiemelkedően kedvenc diákom nem volt, de sok olyan van, akitől még később is kaptam levelet. Több tanítványom gyerekét is tanítottam, például Strenthál asztalos lányát, az Erzsit és annak fiát, vagy a két későbbi neves újpesti orvos, Miletics Iván és Kecskés doktor gyermekeit és unokáit. Jó visszaemlékeznem dr. Sipos Lajosra, aki bátyámnak és feleségének, dr. Moebius Izabelláéknak barátja, és egy ideig a Violában mint kezdő tanár kollégám is volt. Persze a 70-es évek lakásépítési lendületében betelepültekkel nagyon megváltozott Újpest, kicserélődtek az emberek. Régebben sokkal több szeretet, megértés jellemezte az ittenieket, mára szinte teljes az eligenedés, rengeteg a munkanélkül csellengő. A háború előtt is volt szegénység, munkanélküliség, de voltak és működtek hatalmas gyárak: a HPS, a Wolfner, a Chinoin, a Cérnagyár, Magyar Pamutipar, vagy a Mauthner és az Egyesült Izzó előbb-utóbb befogadták őket. Ma már szinte egyik sincs.

– Sok-sok évet töltött gyerekek között. Mit tanácsol a mai szülőknek, mi határozza meg, hogy egy-egy kisdiák hogyan áll helyt az iskolában?

– A legfontosabb, hogy mit hoz otthonról egy gyerek, s az a tapasztalatom, hogy a szülők is nevelődnek velük együtt, ha együttműködnek a pedagógussal. Egy érdekes módszer miatt külön továbbképzésekre jártunk a Fazekas Mihály Gyakorlóiskolába. A kerületben a Viola utcai iskola elsőként vezette be az egész napos oktatási rendszert. Ez volt az úgynevezett iskolaotthonos rendszer. A gyerekek egész napra elosztva – házi feladat nélkül - kapták meg ugyanazt a tantárgyi követelményt, amit a többiek félnap alatt és otthon végeztek el. Kevésbé megterhelő megoldás szerintem. Később az Angol Tagozatos Iskolába is átvittük ezt a módszert.

– Közeledik a karácsony, ha a család nagy része itt élt, bizonyára könnyebben tudtak együtt ünnepelni. Előtte azonban az iskolában karácsonyoztak ugye?

– Igen, karácsonyi ünnepséget mindig tartottunk a gyerekekkel. Saját magunk készítettünk rajzokat, papírdíszeket gyártottunk. Igyekeztünk jól beosztani az időnket, így a politika sem tudott beleszólni a munkánkba. Megfelelően haladtunk a feladatokkal, egyetlen gyerekem sem bukott meg, pedig a Viola utcához tartozott Újpest szegényebb része. A Chinoin környéke munkásnegyed volt, ennek ellenére vagy emiatt nagyon jól tudtunk a szülőkkel is együtt dolgozni. Azért akadt olyan, aki nehezebb felfogású volt, vagy a családi helyzete nem tette lehetővé, hogy otthon tanuljon. Akiknek nehezebben ment a tanulás, sokszor benn maradtak az iskolában, persze én is velük, egy-egy órával tovább, és tanultunk, ismételtünk, míg meg nem értették a feladatot. A családommal pedig mindig együtt töltöttük a szentestét. Később is mindkét fiam, menyeim és az unokák nálunk ünnepeltek. Már tíz dédunokám is van, egész kis óvoda! A szobámban sorakoznak a fotóik. Mindig meglepnek valamivel, a tárolóban külön helye van az általuk készített ajándékoknak. Sajnos ma már mindenki rohan, nem ér rá, így ritkábban találkozunk személyesen, telefonon vagy levélben tartjuk a kapcsolatot. Az egyik unokám azt írja a borítékra, hogy dédimamának… ezért picit haragszom is (persze mosolygósan) – nem kell ezt mindenkinek tudni! □

Könyvek Újpestről

Hajdanvolt Újpestről mesél Somos Zsuzsa grafikusművész és Kovács Zoltán Vilmos író. A Mesélő házak című kötet 15 pasztell rajza az emlékeinkben élő régi város épületeit, jellemző helyszíneit jeleníti meg egy-két személyes vonatkozás mesébe szövésével és a gyerekek számára is jól értelmezhető finom allegóriákkal. A képeket összefogó történetek Kovács Zoltán Vilmos munkáját dicsérik. Alakjaival: Kiscsillaggal, Tündér Violával és Rongyvitézzel barangolnak az olvasók Újpest utcáin, repülnek a Víztorony felett vagy focimeccsen szurkolnak a Megyeri úton. Meséi a gyermekek képzeletét legfogékonyabb korukban irányítja szűkebb környezetük szeretete felé.

Az Újpesti Városvédő Egyesület kiadásában közel tíz éve jelent meg az Újpesti utcanévlexikon. A most napvilágot látott második, bővített kiadás az azóta történt változásokat is rögzíti. A kötetet szerkesztő Kadlecovits Géza helytörténet-kutató, Újpest díszpolgára, a városrész teljes utcanévjegyzéke mellett valamennyi elnevezés rövid ismertetőjét is közli. A szócikkek a névadás dátumát és a személyek, földrajzi nevek, valamint esetleges ipar- és várostörténeti elnevezések legfontosabb információit tartalmazzák. A melléklet többek között az egykori utcanevek (és mai elnevezésük) listáját, a területrendezés miatt véglegesen megszűnt utcákat, a közterületeknek nevet adó személyiségek emléktábláinak és szobrainak címlistáját közli, de helyet kaptak a kötetben az Újpest területét érintő korabeli jogszabályok, dokumentumok és fotók is.

Mindkét kötet megvásárolható az Újpesti Ajándékboltban és a helytörténeti gyűjteményben.

Európai Kulturális Örökség Napjai

Szeptember 15-16-án került sor a programsorozatra, amelyre az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény szervezésében hagyományosan a Városháza, a Könyves Kálmán Gimnázium csillagvizsgálója és az Állatsziget várta az érdeklődőket. Először kapcsolódott a rendezvényhez az Újpesti Lepkemúzeum és a Károli Gáspár Református Egyetem Jogi Kara. Dr. Kriska György, az ELTE adjunktus a Homoktövis Élőhelyen és a Farkaserdő tanösvényen vezetett sétát. Minden helyszínen várakozáson felüli volt az érdeklődés. A szervezők ezúton is köszönetet mondanak a vendéglátóknak önzetlen munkájáért.

Új helyen a zeneiskola

Az Újpesti Kulturális Központ Ifjúsági Házában talált új otthonra az Erkel Gyula Újpesti Zeneiskola. A 121 éve alapított oktatási intézmény az István téri régi épületéből költözött a teljesen felújított Ifjúsági Házba, amelynek megnyitását november 10-én koncerttel ünnepelték. Sillye Gergely, a zeneiskola igazgatója elmondta, korábbi épületük homlokzatán emléktáblát kívánnak elhelyezni.

Iskolai névfelvétel

November 15-én az Erzsébet Utcai Általános Iskola felvette Lázár Ervin író nevét. Az intézményben látványos ünnepség keretében Wintermantel Zsolt polgármester köszöntötte a megjelenteket. Az eseményen részt vettek az író családtagjai is.

Jubileumi helytörténeti vetélkedő

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány elnökének felhívására hét újpesti középiskola jelentkezett a 2013 februárjában megrendezendő helytörténeti vetélkedőre. A verseny szervezője a Károlyi István Gimnázium, az előző megmérettetés győztese. A vetélkedő a tervek szerint egyben ünnepség is lesz. Kadlecovits Géza helytörténet-kutató javaslatára ekkor emlékeznek majd meg a résztvevők és a vendégek a két évtizede töretlen versenysorozat 1992. évi útnak indulásáról.

Decemberi számunkban a 13., 15., 17., 18. és a 19. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.